

04

KDO ZNEUŽÍVÁ SOCIÁLNÍ DÁVKY?

**Privatizace státu:
dopady škrtů v sociální oblasti.**

Pražská škola alternativ
Sborník 04

KDO ZNEUŽÍVÁ SOCIÁLNÍ DÁVKY?

Privatizace státu:

dopady škrtů v sociální oblasti.

Pražská škola alternativ – Sborník 04

Vydavatel:

Ekumenická
Akademie
Praha

Ekumenická akademie Praha

Sokolovská 50

186 00 Praha 8

Tel./fax: +420 272 737 077

www.ekumakad.cz

www.fair-bio.cz

Grafická úprava:

Lukáš Silný

Tisk:

Integraf, s. r. o.

Myslbekova 273

547 01 Náchod

www.integraf.cz

Vytlačeno na certifikovaném papíře
FSC (Forest Stewardship Council)
www.fsc.org

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG**

Vydání financovala Nadace Rosy Luxemburgové.
Obsah tohoto dokumentu je plně v zodpovědnosti
příjemce grantu a nelze jej v žádném případě považovat
za oficiální stanovisko Nadace Rosy Luxemburgové.

Rok vydání: 2012

ISBN 978-80-904405-9-3

04

KDO ZNEUŽÍVÁ SOCIÁLNÍ DÁVKY?

Privatizace státu:
dopady škrtů v sociální oblasti.

Pražská škola alternativ – Sborník 04

OBSAH

ÚVOD: Je budoucnost zaměstnanosti v práci zadarmo?	3
Linda Sokačová (socioložka, Ekumenická akademie Praha)	
Kdo zneužívá sociální dávky?	5
Ondřej Lánský (mluvčí, ProAlt, Iniciativa pro kritiku reforem a na podporu alternativ)	
Jak je to se zneužíváním dávek?	14
Anna Šabatová (předsedkyně Českého helsinského výboru)	
Jak diskurs o „zneužívání dávek“ formuje praxi lokálních pracovníků oddělení hmotné nouze?	16
Tereza Dvořáková (antropoložka, FHS UK)	
Kde si nejlépe poradí s nezaměstnaností? Na poště	25
Linda Sokačová (socioložka, Ekumenická akademie Praha)	
Drábkovy reformy – cesta k nevolnictví	27
Lukáš Němec (politolog, člen Iniciativy ProAlt)	
Na Pražské škole alternativ se podílejí:	
Ekumenická akademie Praha	32
Alternativa Zdola	33
Eurosolar – národní sekce evropského sdružení pro obnovitelné zdroje	34
Masarykova demokratická akademie	35
ProAlt	36
Socialistický kruh – SOK	37
česká koalice Social Watch	38
Nadace Rosy Luxemburgové	39

Je budoucnost zaměstnanosti v práci zadarmo?

Linda Sokačová (socioložka, Ekumenická akademie Praha)

V dalším sborníku Pražské školy alternativ vám představujeme pohledy na problematiku tzv. zneužívání sociálních dávek, ne/zaměstnanost a zhodnocení způsobu jejich řešení tak, jak je předkládá současná pravicová vláda v České republice. Neměli bychom se ale mýlit a podobná řešení spojovat jenom s Českou republikou, protože řada těchto protiopatření nemá nic společného s naším národním charakterem či historií, ale jsou celoevropským, možná i euroamerickým trendem, jak se vyrovnávat s nezaměstnaností a úbytkem pracovních míst.

Jedním z takových klíčových opatření jsou tzv. „povinné bezplatné práce“, které jsou někdy eufemisticky nazývány veřejnými či komunitními službami. Jsou povinně volitelné pro všechny ty, kteří jsou nezaměstnaní či pobírají sociální dávky. V ČR je tento přístup ztělesněn v nové definici veřejné služby, kdy lidé nezaměstnaní více jak dva měsíce mohou získat povinnost si podporu v nezaměstnanosti odpracovat až 20 hodinami veřejné služby týdně. A to i přesto, že se jedná o porušování ústavy a narušení principu pojištění proti nezaměstnanosti. Výraz veřejný odkazuje k veřejnému zájmu, který však není nikde podrobnější definován, i proto můžete tuto zdánlivě veřejnou službu vykonávat pro soukromou stavební firmu. Dalším inovativním řešením české vlády je systém DONEZ, kdy se musí vybraní dlouhodobě nezaměstnaní hlásit na poštu, aby nepracovali načerno. Je přeci logické, že člověk je dlouhodobě nezaměstnaný právě a jenom proto, že pracuje načerno.

Nejde však o ojedinělou iniciativu českých politiků, ale o promyšlenou strategii současných neoliberálních vlád a vlád operujících v neoliberálním prostoru, které své politiky zakládají na přesvědčení, že na vině nezaměstnanosti není nedostatek a úbytek pracovních míst a diskriminační jednání, ale osobní neodpovědnost, neschopnost a neangažovanost individuálních osob. Stručně řečeno, ve slovníku neoliberálních politiků a političek i odborné veřejnosti jde o *osobní selhání*.

S obdobnou, ale propracovanější, politikou „veřejné služby“ přišla i britská vláda v čele s konzervativcem D. Cameronem (Workfare schemes). Sociální podpora či podpora v nezaměstnanosti jsou podmíněny různými typy „povinné bezplatné práce“, která je definována v různých schématech. Některá se mají týkat především mladých nezaměstnaných (absolventů), ale další se podle dostupných informací mají týkat i dlouhodobě nemocných. Dotyčná osoba má samozřejmě pouze zdánlivou volbu tento typ práce přijmout či nepřijmout, protože za negativním rozhodnutím se skrývá i nemožnost pobírat sociální podporu. Podle dostupných údajů v jednom z typů povinné a bezplatné práce působilo mezi červnem a lis-

topadem 2011 až 370 000 lidí. V Británii tak pracují lidé zadarmo pro řadu soukromých společností, mezi nimiž je např. Tesco nebo Pizza Hut. Právě v Británii se proti těmto opatřením vzednul velký odpor a řada společností už z programu vystoupila, některé se dokonce zavázaly, že do programu nevstoupí a nebudou zneužívat povinnou nucenou práci.

Kromě zcela mylného a drzého základu o „neschopnosti“ a „přiživování na systému“ nezaměstnaných či sociálně potřebných mají podobné programy společnou další věc: velmi často se do jejich realizace zapojují soukromé společnosti, které tak čerpají nemalé částky z veřejných rozpočtů na úkor veřejných institucí a organizací místo toho, aby stát zlepšoval a rozvíjel především je. Work programme v rámci povinné bezplatné práce bude stát britské daňové poplatníky pět miliard liber. A není asi příliš složitou otázkou, komu hlavně se to vyplatí. Nezaměstnaní a občané to nebudou. Hlavně v době, kdy klesá počet volných pracovních míst a ekonomika prochází řadou krizových okamžiků. Navíc je potřeba si uvědomit, že „povinná neplacená práce“ s sebou přináší i další – možná zamýšlený, možná nezamýšlený – důsledek, kterým je pokles placených pracovních míst nabízených zapojenými společnostmi. Růst počtu zaměstnaných nevykazují ani oficiální statistiky zaměstnanosti. Dalším výsledkem těchto opatření proti nezaměstnanosti či spíše placené práci je pokles času na hledání placeného zaměstnání a růst stresu a nepříjemných pocitů z práce obecně.

Nezbývá mi, než skončit výrokem jedno náctiletého, který se zcela náhodou dostal k happeningu ProAltu proti veřejné službě: „Ty vole, roboty byla zrušená 1848.“ Jde o autentickou reakci člověka, který o možné podmínce pobírání podpory v nezaměstnanosti slyšel poprvé a považoval ji za nepřijatelnou, hloupou a hlavně vracející nás do dob nucené feudální práce. Minulost se tak v politikách současné vlády stává jednou z možných podob naší budoucnosti.

Kdo zneužívá sociální dávky?

Ondřej Lánský

(mluvčí, ProAlt, Iniciativa pro kritiku reforem a na podporu alternativ)

„Nápad učinit ze zneužívání sociálních dávek speciální trestný čin sdílí většina občanských demokratů.“

(Petr Nečas)

„Státní rozpočet je do značné míry rozkraden. Ve veřejných zakázkách, v korupci, která je provází.“

(Karolína Peake)

Jedním z obehnaných hitů vládní koalice je boj se zneužíváním sociálních dávek: deficitní státní rozpočet bude prý vyspraven přísnější kontrolou jejich vyplacení. Je tedy na místě podívat se důkladněji na objem prostředků, které jsou na sociální dávky vynakládány, a pokusit se odhadnout, o jaké prostředky přicházíme jejich zneužíváním.

Na začátku je ovšem nezbytné si **definovat** toto údajné zneužívání. Kdy je možné hovořit o zneužívání? Jaká je vlastně definice těchto dávek a co je jejich smyslem? zodpovězení těchto otázek může představovat problém. Dávky jsou několikerého druhu a jejich systém je spleť a do značné míry nepřehledný.

Sociální dávky jsou v podstatě výplatou (a tedy i příjmem), který získává příjemce dávky ve chvíli, kdy nastane zákonem definovaná „pojistná událost“. V této souvislosti se jedná o události spjaté s krizovou či nevyhovující sociálně-ekonomickou situací příjemce (žadatele) a zpravidla také jeho domácnosti. Pod pojmem zneužívání sociálních dávek si tak lze představit dvě situace a definovat je proto možné zneužívání dvojího typu:

- „pojistná“ událost ve skutečnosti nenastala: dávku získal někdo vysloveným podvodem, žádnou státní pomoc nepotřeboval;
- událost nastala, ale v menším rozsahu, nebo dávka nebyla použita pro daný účel: nejsou splněna aktuálně daná kritéria (připomeňme, že se často mění).

V mediálních debatách se velice často objevuje maloměšťácké moralizování mířící na příjemce sociálních dávek: „kupují si za dávky tabák nebo alkohol“ apod. Tento a podobné příklady ovšem nelze považovat za zneužívání sociálních dávek, neboť bychom pak museli obdobně mluvit o zneužívání mezd nebo příjmů z akcií (analogicky bychom museli hovořit o tom, že akcionáři zneužívají dividendy a kupují si za ně doutníky a koňak). U dávek je totiž určeno, kdy a jak na ni vzniká nárok, její spotřeba je v **netotalitní** společnosti věcí příjemců. Otázku zneužívání je tudíž možné zkoumat pouze z hlediska plnění/neplnění podmínek vázících se k jejich udělení.

Zneužívání prvního typu (podvod) lze v podstatě vyloučit u dávek spojených s dětmi (např. porodné), protože si lze obtížně představit, že dávku pobírá rodina, kde se žádné dítě fakticky

nenarodilo. Může se naopak vztahovat na dávky spojené s nezaměstnaností, tedy u osob pracujících načerno. Toto zneužívání je škodlivé a nemorální, avšak lze ho minimalizovat řádnou kontrolou, která je úkolem vládního resortu práce. Zároveň je při současné úrovni ochrany pracujících pravděpodobné, že podstatná část „viny“ za takovéto zneužívání dávek leží také na zaměstnavatelích.

Zneužívání druhého typu si lze představit u dávek typu přídatku na dítě, kde oprávněný nárok získává jen rodina s příjmy do 2,4násobku životního minima. Tam si lze představit zapírání skutečných příjmů, které je v ČR časté zejména u osob samostatně výdělečně činných (živnostníků). Morálně je toto zneužívání jistě méně nebezpečné, protože dítě tak jako tak žádné vlastní příjmy nemá a rodiče pro něj nějaké peníze potřebují, jen možná ne tolik jako jiní. I zde lze případné zneužívání minimalizovat správnou kontrolou příslušnými orgány (sociální odbor obecních úřadů).

Jaký je ovšem stav tzv. „zneužívání dávek“ v širším kontextu státního rozpočtu a z hlediska společenské situace vůbec? Jedná se skutečně o natolik významné téma? Státní rozpočet na rok 2011¹ je připraven ve výši 1 179 miliard. Na MPSV jde celkem 483,8 miliard, z toho potom specificky na dávky důchodového pojištění 354,7 miliard, na dávky státní sociální podpory 38,3 miliard, na dávky nemocenského pojištění 31,7 miliardy, na ostatní sociální dávky jen 6 milionů a na podpory v nezaměstnanosti 14,3 miliardy; 24,9 miliard jde na dávky územním rozpočtům. Na tzv. problematické „sociální“ dávky, ve kterých současná pravice vidí jeden z hlavních problémů veřejných rozpočtů a politiky, jde tedy necelých 9 % státního rozpočtu. Avšak dnes je zřejmě možné i to, že ministři Drábek a Kalousek pokládají důchod, na který lidé poctivě pracovali celý život, za chudinskou dávku (takové bizarní vidění by vedlo k navýšení tohoto procenta). Toto celkové číslo je možné srovnat se 44 miliardami určenými na obranu či 43 miliardami na dopravu.

Celkový rozsah **skutečných výdajů** státního rozpočtu 2010 na dávky zobrazuje tabulka č. 1. Dávky důchodového pojištění lze z této analýzy bez problémů vyjmout, protože v tomto případě jsou kritéria pro získání dávky natolik „neprůstředná“, že lze předpokládat, že prakticky k žádnému zneužívání nedochází. Také oblast nemocnosti můžeme odsunout, protože byla v poslední době svěřena převážně na bedra zaměstnavatelů a netýká se tak celostátní politiky z hlediska rozpočtů.

Celkově tak bylo v roce 2010 vyplaceno státem cca 100 miliard Kč, u nichž lze spekulovat o menší či větší míře zneužitelnosti a skutečného zneužívání.

---

1 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/433_2010_priloha3_pdf.pdf>.

Tabulka č. 1: Výdaje na sociální příjmy obyvatelstva (v mil. Kč)²

Druh:	Rok 2010
Dávky důchodového pojištění	336 229,7
Dávky státní sociální podpory	40 791,1
Dávky nemocenského pojištění	22 772,7
Příspěvek na péči	19 599,2
Podpory v nezaměstnanosti	13 317,2
Dávky podmíněné zdravotním stavem	1 791,5
Dávky pomoci v hmotné nouzi	3 881,7

Pro detailnější analýzu a vyčíslení dopadů na státní rozpočet je vhodné celou oblast³ rozdělit na tři části: oblast zneužívání pomoci v hmotné nouzi, oblast zneužívání dávek státní sociální podpory a oblast zneužívání podpor v nezaměstnanosti.

Zneužívání pomoci v hmotné nouzi

*Příspěvek na živobytí*⁴ je základní dávkou pomoci v hmotné nouzi, která pomáhá osobě či rodině při nedostatečném příjmu. Výdaje státu v roce 2010⁵ dosáhly v této oblasti 2 862 milionů Kč a peníze byly vyplaceny asi 90 tis. domácností, počet vzrostl meziročně o 24 %.

Druhá dávka pomoci v hmotné nouzi – *Doplatek na bydlení*⁶ – řeší nedostatek příjmů k uhrazení nákladů na bydlení tam, kde nestačí vlastní příjmy osoby či rodiny včetně příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Výdaje státu v roce 2010⁷ byly 686 milionů Kč pro přibližně 23 tis. domácností, jejich počet vzrostl meziročně o 18 %. Doplatek na bydlení je průměrně 2 481 Kč.

*Mimořádná okamžitá pomoc*⁸ je poskytována osobám, které se ocitnou v situacích, které je nutno bezodkladně řešit, tam, kde v případě neposkytnutí pomoci osobě hrozí vážná újma na zdraví (např. po povodních). Výdaje státu v roce 2010⁹ byly 333,5 milionů korun pro cca 9 tis. domácností, počet vzrostl meziročně o 15 %. Tato pomoc činila průměrně 2 636 Kč.

O dávkách pomoci v hmotné nouzi rozhodují a vyplácejí je pověřené obecní úřady. Jednak

2 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>.

3 Obecně k výdajům státu na sociální podporu občanům viz např. Tiskovou zprávu MPSV ze 7. 4. 2011; dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10662/07042011.pdf>>.

4 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/hn/obcane/zivobyti>>.

5 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>.

6 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/hn/obcane/bydleni>>.

7 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>.

8 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/hn/obcane/pomoc>>.

9 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>.

tyto výdaje představují celkově 0,4 % státního rozpočtu a jednak se tyto podpory vyplácejí dobře podchyceným případům, kdy je dobrá kontrola čerpání. Rozsah zneužívání tak může představovat maximálně statisíce korun.

Zneužívání dávek státní sociální podpory (vázaných na příjem rodiny)

Do této oblasti patří především *Přídavek na dítě*.¹⁰ V roce 2010 stát vydal v rámci tohoto příjmu¹¹ 3 861,8 milionů Kč, což odpovídá asi 600 Kč na osobu. Přídavek na dítě je základní dlouhodobou dávkou poskytovanou rodinám s dětmi. Nárok mají rodiny s příjmem do 2,4násobku životního minima. Přídavek na dítě je poskytován ve třech výších podle věku dítěte: do 6 let 500 Kč, 6-15 let 610 Kč a 15-26 let 700 Kč. I pokud bychom si představili masové zneužívání této dávky ve smyslu výrazného podvádění při vykazování příjmu v rodině, mohl by dopad na státní rozpočet být maximálně v řádech stamilionů korun, neboť velká část rodin pod stanovenou hranici zřejmě skutečně patřila.

*Rodičovský příspěvek*¹² je dávka, kterou pobírá rodič za to, že se celodenně stará o dítě. Jedná se vlastně o odměnu za to, že pro stát vychováváme novou pracovní sílu. V roce 2010 na tuto dávku¹³ vynaložil stát 27 722 milionů Kč, tedy největší balík peněz. Rodič si může zvolit čerpání rodičovského příspěvku po dobu dvou, tří nebo čtyř let. Tato volba zároveň určuje příslušnou výši příspěvku, jelikož rodičovský příspěvek je stanoven ve čtyřech výměrách daných v pevných měsíčních částkách: zvýšené (11 400 Kč), základní (7 600 Kč), snížené (3 800 Kč) a nižší (3 000 Kč). Průměrně odpovídá výše rodičovského příspěvku asi 6 800 Kč. Rodičovský příspěvek v podstatě nelze „zneužívat“, má na něj nárok vlastně každý rodič a příjmy nejsou sledovány.

---

10 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prid_na_dite>.

11 Viz tabulka č. 2.

12 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/rodicovsky_prisp>.

13 Viz tabulka č. 2.

Tabulka č. 2: Dávky státní sociální podpory (počet vyplacených dávek a jejich průměrná výše), rok 2010.¹⁴

Celkem			z toho:				
			Přídavek na dítě	Sociální příplatek	Příspěvek na bydlení	Rodičovský příspěvek	Dávky péčovské
Dávky celkem (počet)	v tis.	13 988,5	6 360,0	1 780,6	1 433,8	4 044,7	248,4
Čerpané prostředky celkem	v mil. Kč	40 791,1	3 861,8	3 099,8	3 521,0	27 722,0	1 005,4
Prům. počet dávek počet/měs.)	v tis.	1 165,7	530,0	148,4	119,5	337,1	20,7
Průměrná výše dávky	Kč/měs.	x	607	1 741	2 456	6 854	x

Cílem *Sociálního příplatku*¹⁵ je pomáhat nízkopříjmovým rodinám se zdravotně postiženým členem; krytí náklady spojené se zabezpečováním potřeb jejich dětí. Nárok na sociální příplatek je vázán na stanovenou hranici příjmů v rodině, která v předchozím kalendářním čtvrtletí musí být nižší než dvojnásobek životního minima rodiny. Výdaje¹⁶ eráru v roce 2010 byly 3 100 milionů Kč. Vzhledem k dvojí podmínce čerpání – přítomnost dlouhodobě zdravotně postiženého plus hranice příjmů domácnosti – lze očekávat, že tyto dávky jsou vypláceny účelně a falešně pobírání je minimalizováno.

*Příspěvek na bydlení*¹⁷ je dávka určená jako příspěvek na zajištění přístřeší rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy. Nárok na příspěvek na bydlení má vlastník nebo nájemce bytu přihlášený v bytě k trvalému pobytu, jestliže 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem. V roce 2010 na ni vydal¹⁸ stát 3 521 milionů Kč. I pokud bychom předpokládali masové zkreslování příjmů, ztráty státního rozpočtu budou maximálně v řádech stamilionů korun.

*Porodné*¹⁹ stálo²⁰ v roce 2010 stát 1 565 milionů Kč. Touto dávkou se rodině s nízkými příjmy jednorázově přispívá na náklady související s narozením prvního dítěte. Nárok na porodné je

14 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>.

15 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/soc_priplatek>.

16 Viz tabulka č. 2.

17 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/prisp_na_bydleni>.

18 Viz tabulka č. 2.

19 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/porodne>>.

20 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>.

vázán na stanovenou hranici příjmů v rodině, která v kalendářním čtvrtletí předcházejícím narození dítěte musí být nižší než 2,4násobek životního minima rodiny. Výše porodného činí 13 000 Kč na první živě narozené dítě. Narodí-li se s prvním živě narozeným dítětem další živě narozené dítě nebo děti, výše porodného činí 19 500 Kč. Jelikož porod je obtížné zfalšovat, jako o myslitelném zneužití je v této oblasti možné mluvit pouze o manipulaci s příjmy, takže závěr je zde obdobný jako u přídávku na děti.

*Pohřebné*²¹ nelze zneužívat vůbec. Nárok na něj má osoba, jež vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území ČR. Výše pohřebného je stanovena pevnou částkou 5 000 Kč, v roce 2010 na něj vydal²² stát 16,3 milionů Kč.

Dále stát vydal 1 005,4 milionů Kč na dávky péstounské péče.²³ Jde o *Příspěvek na úhradu potřeb dítěte svěřeného do péstounské péče*, *Odměnu péstouna*, *Příspěvek při převzetí dítěte* a *Příspěvek na zakoupení motorového vozidla*. Také tyto dávky je takřka nemožné zneužívat! Přispívá se jimi totiž na potřeby spojené s péčí o dítě, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat a které je svěřeno do péstounské péče. S výjimkou sociálního příplatku může péstounovi a dítěti svěřenému do péstounské péče vzniknout nárok i na další dávky státní sociální podpory, např. na rodičovský příspěvek, přídavek na dítě apod.

Vzhledem ke zneužívání dávek státní sociální podpory je třeba ještě jednou zdůraznit, že hlavní – dvoutřetinovou položkou – je rodičovský příspěvek, u něhož je zneužívání v podstatě vyloučené, dítě buďto v rodině je anebo není. To samé v podstatě platí pro porodné a další dávky, resp. jsou zneužitelné ve smyslu zkreslení kritérií (typ 2 z úvodu). I kdyby bylo možné předpokládat maximální představitelný rozsah takového „zneužívání“, představovalo by to ztrátu přibližně 0,1 % státního rozpočtu.

Zneužívání podpor v nezaměstnanosti

Česká republika patří mezi země, kde je procentuální podíl veřejných výdajů na politiku zaměstnanosti na hrubém domácím produktu jeden z nejnižších. To samo o sobě jasně vypovídá, že objem zneužívaných prostředků nemůže být nijak extrémně vysoký. Z těchto prostředků jde (relativně velmi malý) díl na aktivní politiku zaměstnanosti – tedy na vytváření nových pracovních míst, rekvalifikace uchazečů o zaměstnání – a zbytek na podpory.

21 Více viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/pohrebne>>.

22 Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/10780/1004-tabulky.xls>>

23 Souhrnně viz Informace na portálu MPSV ČR; dostupné z WWW: <http://portal.mpsv.cz/soc/ssp/obcane/pestounska_pece>.

Pro odhad zneužívání podpory v nezaměstnanosti je možné stanovit jako hlavní vstupní kritérium odhad počtu nelegálně zaměstnaných. Na základě nesčetných výroků ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka²⁷ je možné odhadnout, že dávky zneužívá přibližně každý druhý (to by znamenalo dnes asi 280 tisíc lidí). Toto hrubě nadsazené tvrzení odborníci nesdílí.

Data ČSÚ o počtech nezaměstnaných se sice liší od dat úřadů práce (MPSV), přičemž tento rozdíl je zčásti připisován právě šedé ekonomice. Podle ČSÚ bylo ve 4. čtvrtletí roku 2010 363 tis. nezaměstnaných²⁸ a podle údajů MPSV²⁹ to bylo téměř 562 tis. na konci období a přibližně 500 tis. na začátku tohoto kvartálu. Rozdíl je zhruba pouze 168 tis. obyvatel. Na tomto základě lze realisticky odhadnout počet nelegálních pracovníků pobírajících zároveň podporu v nezaměstnanosti v *maximálním rozsahu* 150 tisíc osob, což odpovídá asi 27 procentnímu podílu na průměrné nezaměstnanosti (cca 530 tis. osob).³⁰ Při souhrnné výši výdajů státu v této oblasti – 13,4 miliardy Kč – by v roce 2010 byla podpora zneužívána v rozsahu cca 3 miliardy korun, což odpovídá čtvrt procentu (0,25 %) celkové částky státního rozpočtu. Takové sumy tedy zřejmě státní rozpočet neruínují a jejich omezení zároveň nepředstavuje reálné řešení rozpočtových schodků.

Zneužívání dávek je politicky zneužíváno

Zneužívání sociálních dávek přináší státnímu rozpočtu ztráty maximálně v rozsahu jednotek miliard korun za rok. Lze jim zabránit využíváním existujících zákonů a – vzhledem k tomu, že velké a nejproblematictější úniky lze spatřovat v práci načerno – zejména důslednou kontrolou na pracovištích a postihováním zaměstnavatelů nelegálních pracovníků, kteří takto okradají stát na daních a získávají také nekalou konkurenční výhodu.

Ztráty ze zneužívání sociálních dávek jsou nepatrné ve srovnání s úniky prostřednictvím podivných investic, nákupů a korupce ve vládních resortech: podle zveřejněných zpráv proteklo ve veřejných zakázkách za uplynulé roky více než 250 miliard Kč,³¹ podle studie doktorandů z Karlovy univerzity o polovině z nich nejsou veřejně dostupné informace. Sama novopečená členka vlády Karolína Peake v jednom rozhovoru prohlásila: „Státní rozpočet je do značné míry rozkraden. Ve veřejných zakázkách, v korupci, která je provází.“

Nicméně tento pohled je pouze jednou stranou mince. Ta druhá odpovídá problematizování také příjmů státního rozpočtu. Jak již upozornilo několik ekonomických expertů, Česká

27 Např. viz Blog Jaromíra Drábka; dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.jaromirdrabek.cz/>>.

28 Srov. s Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS – 4. čtvrtletí 2010, ČSÚ, 4. 2. 2011. Dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/czam020711.doc>>

29 Srov. se Statistiky nezaměstnanosti, Integrovaný portál MPSV, dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <<http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/qrt>>.

30 Srov. s Vývoj nezaměstnanosti od července 2004, Integrovaný portál MPSV, dostupné 18. 12. 2011 z WWW: <http://portal.mpsv.cz/sz/stat/nz/vyvoj_od_072004/?_piref37_240420_37_240419_240419.statse=2000000000011&_piref37_240420_37_240419_240419.statk=2000000000017&_piref37_240420_37_240419_240419.send=send&_piref37_240420_37_240419_240419.stat=2000000000017&_piref37_240420_37_240419_240419.obdobi=K&_piref37_240420_37_240419_240419.uzemi=1000&ok=Vybrat>.

31 Srov. např. s: dostupné 18. 12. 2011 na WWW: <<http://ies.fsv.cuni.cz/>>. a dostupné 18. 12. 2011 na WWW: <<http://www.pehe.cz/Members/redaktor/co-je-systemova-korupce-aneb-jak-z-ni-ven>>.

republika má velmi zvláštní daňovou soustavu, která je světově ojedinělá: čím jste bohatší, tím platíte menší procento daní. Stačilo zavést např. britskou daňovou progresi (až 50 % z příjmů) a nemuseli bychom nikomu snižovat porodné.

V makroekonomickém pohledu jsou navíc zneužitá sociální dávky méně nebezpečné než velké objemy peněz, které si mezi sebou rozdělují korupční strany. Malé objemy zneužívaných sociálních dávek jsou totiž stejně využívány k domácí spotřebě a pohánějí tak motor české ekonomiky, zatímco velké korupční balíky jsou většinou vyvedeny do daňových rájů a z domácí ekonomiky bez jakéhokoli přínosu odchází.

Pro pochopení toho, proč je téma zneužívání sociálních dávek vládními protagonisty politiky zneužíváno, je důležité si uvědomit, že tematizace tohoto problému pomáhá přesunout pozornost od skutečných problémů. Všeobecně zhoršená a znejistěná sociální situace obyvatel je totiž jimi samotnými i většinou parlamentní politické scény interpretována ve světle „nepříznivých“ či tzv. „pobíračů sociálních dávek“. Dokud totiž někde v temnotě našich měst postávají a posedávají armády nemakačenků vysávající tak zbytek republiky, nemusí být současná situace rozplétána skrze náročné a bolestné třídní analýzy, ale naopak může být vyložena jako důsledek přebujelého sociálního státu. Ve chvíli, kdy tato analýza ukázala na imaginárnost problému „zneužívání sociálních dávek“, nezbývá než vládě doporučit, aby se zabývala skutečně palčivými problémy naší společnosti a přestala politicky zneužívat téma zneužívání dávek, které reálným tématem není.

Jak je to se zneužíváním dávek?

Anna Šabatová (předsedkyně Českého helsinského výboru)

Téma zneužívání sociálních dávek se stalo pravidelnou součástí veřejného diskursu výraznějším způsobem cca před dvěma lety – ve veřejných prohlášeních začali politici nápadně často mluvit o nepřiměřeně nákladném sociálním systému a o lidech, kteří nechtějí pracovat, kteří zneužívají solidární systém. Často odkazovali, nevysloveně nebo i vysloveně, na Romy z vyloučených lokalit. Zvýšené používání slovního obratu „zneužívání dávek“, stejně jako jiné výroky, že sociální systém tu není pro ty, kteří nechtějí pracovat, ale pro ty, kteří ho opravdu potřebují, a další řeči o nabobtnalém sociálním systému – o otesáncovi – měly za úkol, jsem o tom hluboce přesvědčena, připravit lidi na to, že se výrazně osekají a zpřísní podpůrné solidární systémy – především systém státní sociální podpory a systém pomoci v hmotné nouzi. Šlo o jakýsi zastírací manévř, kouřovou clonu, která měla odpoutat pozornost lidí od toho, že sociální reformy budou útokem na jejich zabezpečení, na jejich sociální a životní úroveň.

Pokud vím, neexistuje žádný seriózní současný výzkum, který by věrohodným způsobem dokládal, že sociální dávky jsou zneužívány způsobem nikoliv zanedbatelným. Podle mých znalostí existoval na toto téma výzkum někdy okolo roku 2000.³² Výzkum prováděl tým profesora Tomáše Sirovátka z brněnské univerzity (Fakulty sociálních studií) a dospěl k závěrům, že sociální dávky jsou některými jedinci zneužívány (nikoliv masově), ale dospěl také k závěru, že nejsou mnohdy využívány v případě osob, které by na ně měly podle zákona nárok, ať už pro neznalost systému a neschopnost se v něm orientovat nebo také proto, že někteří lidé se rozhodnou o dávku nepožádat, přestože vědí, že by na ni měli nárok, třeba z hrstky.

Atmosféra způsobená tímto diskursem napomohla bez větší mobilizace lidí odbourat část dávek státní sociální podpory. Systém státní sociální podpory je systém rodinných dávek, nikoliv chudinských dávek. Je to systém, který vznikl v polovině devadesátých let,³³ aby držel na důstojné úrovni nad hranicí chudoby lidi s nízkými platy, především rodiny s dětmi. Dávky byly vázány buď na děti (příspěvek na dítě, sociální příplatek, rodičovský příspěvek) nebo na důležitou rodinnou událost (pohřebné, porodné). Dávky jako sociální příplatek, pohřebné a porodné se prakticky ani zneužívat nedaly. Byly i pro lidi, kteří pracovali, netestoval se majetek, pouze se dokládaly pravidelné příjmy.

Tento manévř se bohužel podařil. Až na výjimky bylo zrušeno porodné. Zůstává zachováno jen při porodu prvního dítěte a pouze u rodin, jejichž příjem nepřesahuje 2,4 životního minima. Pohřebné, které bylo dosud univerzální dávkou, se nově přiznává pouze v případě úmrtí dítěte nebo osoby, která je rodičem nezletilého dítěte, tedy v minimálním počtu případů. Za nejzávažnější považují zrušení sociálního příplatku, což byla dávka, která držela nad hranicí chudoby rodiny s dětmi, převážně pracující, tak aby nespadly pod uznanou hranici chudoby. Důsledkem zredu-

32 Sirovátka, Tomáš. Solidarita a sociální dávky. In *Dávky sociálního státu* (Petr Mareš, ed.). Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Georgetown, 2001. s. 32–42. ISBN 80 210 2624 3.

Sirovátka, Tomáš. Sociální dávky a jejich příjemci: na sociální trampolině nebo ve slepé uličce? *Sociologický časopis*, 36, 2s. 181–199. ISSN 0038–0288. 2000.

Sirovátka, Tomáš - Wildmannová, Mirka - Bubnová, Andrea. *Česká rodina a sociální dávky. Pohledy*, Praha: ČMKOS, VIII, 2s. 8–12. ISSN 1213–3973. 2000.

kování systému státní sociální podpory, tedy těchto rodinných dávek, dochází k dlouhodobému podfinancování nejchudší části obyvatel.³⁴

Pokud bych se měla zamyslet nad tím, zda v nějakém nikoliv zanedbatelném počtu nastávají situace, které by se daly nazvat zneužíváním dávek, pak bychom za takovou situaci mohli z hlediska práva považovat situaci, kdy příjemce dávky pomoci v hmotné nouzi současně pracuje načerno a má tedy příjem, který při žádosti o dávku nepřizná.³⁵ K těmto situacím nepochybně dochází, jsou velmi přísně sankcionované. Pokud se na takovou situaci přijde, je dotyčný sankčně vyrazen z evidence úřadu práce (na tři měsíce), nedostává po tuto dobu dávky v hmotné nouzi a není pojištěn. Jde jistě o porušení práva, ale otázkou je, nakolik takového člověka můžeme morálně odsuzovat, když dobře víme, že tahá za podstatně kratší provaz. Načerno nepracuje proto, že by chtěl, ale protože legální práci nesežene a je do nelegálního a nejistého pracovního poměru vtlačen. Příjem dávky je tak v některých obdobích jediným zdrojem, který umožňuje přežít. Zisk načerno pracujícího dělníka silně vyvažuje ztrátu z toho, že neplatí pojistné, ani on ani zaměstnavatel. Je tedy znevýhodněn - i v případě, že se práce načerno neodhalí - tím, že až se mu jednou bude vypočítávat důchod, nebude mít evidovány legální příjmy a důchod bude o to menší, pokud vůbec bude. Je znepokojivé, že zájem úřadů a silná prohlášení politiků se zaměřují především na zaměstnance, kteří načerno pracují, a prakticky vůbec neslyšíme o zaměstnavatelích, kteří zaměstnávají pracovníky načerno, ač jsou to především oni, kdo tyto vztahy určují a kdo z nich mají největší prospěch způsobený tím, že neodvádějí povinné sociální a zdravotní pojištění do solidárních systémů.

Další situací je, resp. bylo, že zaměstnavatel propustil dělníky a zaměstnával je pak, formálně na částečný úvazek, fakticky za velmi malé peníze po celou pracovní dobu a vyplácel jim pouze částku 4000 Kč, což je částka, kterou si mohl nezaměstnaný legálně vydělat při současném pobírání podpory v nezaměstnanosti (možnost legálního přivýdělníka do výše 4000 Kč byla již zrušena). Není opět pochyb, že zaměstnavatel byl v těchto případech tím hlavním zneužívajícím, lze-li u zaměstnance přistupujícího na nevýhodné podmínky pod tlakem vůbec o něčem takovém mluvit.

Zejména v krajích s vysokou mírou nezaměstnanosti, kde se lidé velmi obávají, že ztratí práci, je velmi rozšířen nešvar, že zaměstnavatel vyplácí minimální mzdu a z ní také platí za zaměstnance odvody, a „zbytek“ dává zaměstnanci tzv. na ruku, takže odvody neodvádí ani on ani zaměstnanec a tato částka se stává součástí šedé ekonomiky. Je zřejmé, že i v těchto případech jde odpovědnost primárně za zaměstnavatelem.

Na závěr považuji za důležité zdůraznit, že celé téma „zneužívání dávek“ je otázkou komplexnější. Je třeba analyzovat, z hlediska práva, jak jsou systémy využívány či používány. Jsou-li zneužívány, kým jsou zneužívány. Proč se jednotliví aktéři chovají tak, jak se chovají. Jaké nástroje použít k ochraně solidárních systémů. Je třeba se zamyslet i nad morálním rozměrem, zda nějaké právně nedovolené jednání je skutečně nemravné nebo naopak, zda nějaké právně dovolené jednání je také mravné. A vždy si položit otázku, kdo je skutečně odpovědný a jakou jinou prevenci, kromě represe, použít k ochraně solidárních systémů. V českém veřejném diskursu, pokud je téma zneužívání dávek otevřeno, je to vždy ve vztahu k příjemcům dávek, ale prakticky nic neslyšíme o systémevém zneužívání solidárních systémů podnikateli, které je pravděpodobně daleko rozšířenější než zneužívání příjemců dávek a než se tuší.

34 Zejména v situaci, kdy nebyla plných pět let valorizována minimální mzda a kdy velké množství rodin i jednotlivců zápasí se zadlužením u státem prakticky neregulovaných nebankovních subjektů, které uplatňují nemravné lichvářské praktiky.

35 Výše dávky pomoci v hmotné nouzi, tzv. příspěvku na živobytí, je pro jednotlivce 3126 Kč, pro člena rodiny je to částka od 2880 do 1600 v závislosti na věku člena rodiny.

Jak diskurs o „zneužívání dávek“ formuje praxi lokálních pracovníků oddělení hmotné nouze?

Tereza Dvořáková (antropoložka, FHS UK)

Mezi hlavní cíle současných reforem systému sociálních dávek, stejně jako reforem z roku 2006, patří *individualizace* pomoci a větší *adresnost* výplaty sociálních dávek (Práce a sociální politika 2008). Ty mají být vypláceny jen lidem, kteří si pomoc „zaslouží“, jinými slovy těm, kteří dají dostatečně a správným způsobem najevo, že pomoc potřebují a aktivně se o ni ucházejí. Tendence státních sociálních politik k větší adresnosti dávek vede na druhou stranu i ke snaze postihovat tzv. zneuživatele sociálních dávek. Podle premiéra Petra Nečase či ministra práce a sociálních věcí Jaromíra Drábka reformy zvýší „transparentnost“ systému vyplácení dávek, „zjednoduší“ byrokratickou práci a povedou k rozpočtovým úsporám (Radiožurnál 2011). Jak ale v nedávno publikovaném rozhovoru upozornil sociální antropolog Yasar Abu Ghosh (NP 2011), reformy z roku 2006 a současný důraz na individualizaci pomoci chudým mají paradoxně za následek větší nepřehlednost pravidel, za kterých jsou dávky hmotné nouze distribuovány, a to zejména z hlediska příjemců sociálních dávek. To vede k situacím, kdy ani klienti a – jak ukázu v příspěvku – někdy dokonce ani úřednice samé dopředu neví, kdo se stane v aktuálním či příštím měsíci tzv. zaslouženým chudým a budou mu vyplaceny peníze, popř. v jaké výši. Jinými slovy neví, o kom bude rozhodnuto, že „si dávky nezaslouží“ nebo že je „zneužívá“, a tak mu nebudou peníze vyplaceny či po něm dokonce budou požadovány zpět.

Ve svém příspěvku se pokusím kriticky nahlédnout všeobecně sdílený a (nejen) politiky (bez ohledu na část politického spektra) často užívaný univerzalizující diskurs o „zneužívání sociálních dávek“, jehož mluvčí se snaží prosadit monopol na výklad jednání chudých a vytyčují tak svou partikulární zkušenost jako univerzální normu. Ukážu na ambivalence, které v praxi vyvstávají, když pracovníci oddělení hmotné nouze termín „zneužívání sociálních dávek“ překládají do své praxe rozhodování, zda si dotyčný dávky zaslouží či nikoliv. Na úřednice jsou totiž kladeny kontradiktorické požadavky (provádět sociální práci a pomáhat a zároveň provádět represivní práci – odhalovat a postihovat zneuživatele dávek).

Dávky pomoci v hmotné nouzi a politický diskurs

Nejprve pro čtenáře blíže neobeznámené s českým dávkovým systémem představím dávky pomoci v hmotné nouzi. Ty jsou určeny tzv. sociálně potřebným jednotlivcům a domácnostem (zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi). Sociálně potřebným je podle tohoto zákona každý občan, jehož příjmy po odečtení odůvodněných nákladů na bydlení nedosahují výše stanoveného životního minima (tamtéž). Výše životního minima se pak liší pro osaměle žijícího jednotlivce a pro jednotlivé členy vícečetné domácnosti (tzv. společně posuzované

osoby).³⁶ V případech žadatelů o dávku na mnou studovaných městských úřadech v severních Čechách³⁷ šlo především o dlouhodobě nezaměstnané občany a důchodce s nízkými příjmy. Další důležitou charakteristikou dávek pomoci v hmotné nouzi je, že jsou nenárokové. Jinými slovy, jejich výplata je do velké míry závislá na individuálním posouzení situace konkrétního žadatele a jeho nároku na dávku. Tento typ dávek je vyplácen od roku 2007 a od roku 2009 je jejich výše částečně odvislá od toho, jak dlouho je osoba nezaměstnaná, resp. evidovaná na úřadu práce.³⁸ Dlouhodobě (tj. déle než šest měsíců) nezaměstnaným lidem byly dávky sníženy na pouhých 2020 korun (tj. na tzv. existenční minimum). V případech, že vykonávali tzv. veřejnou službu – tedy nequalifikovanou práci v rozsahu mezi 20 až 30 hodinami týdně – pak jim byla dávka zvýšena na 3126 korun.

Pracovnice městského úřadu podezřívaly některé žadatele o dávky, že při jednání na přepážce úřadu neříkají vždy vše podle skutečnosti nebo některé věci zamlčují. Z toho usuzovaly, že takoví žadatelé o dávky mohou dávky „zneužívat“ (že si buď nechávají neoprávněně vyplatit peníze nebo peníze užívají k jiným účelům než na výživu). Představa, že existují „zneuživatelé dávek“, je velmi rozšířená ve státech, kde probíhaly či probíhají neoliberální reformy sociálního systému založené na adresnosti a zásluhovosti.³⁹ Představa „zneuživatele“ je sdílená širokou veřejností a pramení z *morálního individualismu*, tedy z předpokladu, že sociální dávky jsou kontraproduktivní, protože vytváří u příjemců peněz z dávek individuální závislosti a později i osobnostní deviace. Stát se proto snaží vytvářet takové mechanismy distribuce dávek, které povedou chudé k tomu, že si peníze musí „zasloužit“ a nově i „odpracovat“.⁴⁰ Výplata dávek má podle této představy být časově omezena a podmíněna mnoha kritérii – v ČR je to například odpracování dvaceti hodin týdně zdarma na tzv. veřejné službě, pravidelné hlášení se na pobočkách České pošty apod. Představa „zneuživatele“ je v některých případech velmi stereotypizovaná. V Americe nabývá podobu figury tzv. *welfare queen* (matky samoživitelky, která pohodlně žije jen z peněz ze sociálních dávek, jež dostává na své děti), *deadbeat dad* (nezaměstnaného otce, který opustil svoji ženu, pobírá sociální dávky a neplatí alimenty na své potomky) apod. (Wacquant 2009). V českém prostředí je ukotvena figura „povaleče, flákače a černých pasažérů,

36 Dávka se vypočítává vždy do výše životního minima stanoveného na počet osob sdílejících společnou domácnost, a protože se započítávají různé příjmy, které žadatelé mají, ať již z podpory v nezaměstnanosti, dávek státní sociální podpory či příležitostných prací, výše vyplácených peněz se u jednotlivých žadatelů liší. Dávky pomoci hmotné nouze se ale vždy doplácí jen do výše životního minima žadatele a společně posuzovaných osob, kteří s ním sdílí domácnost.

37 Od září 2011 do ledna 2012 realizují výzkum na dvou městských úřadech v severních Čechách. V roce 2012 budu pokračovat ve výzkumu mezi příjemci dávek hmotné nouze. V rámci projektu své disertační práce sleduji transformaci systému vyplácení dávek chudým a způsoby, kterými úředníci jednají s žadatelí o dávky a rozhodují, zda si žadatel dávku „zaslouží“. Výzkum podpořila nadace Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research.

38 Nárok na dávky hmotné nouze mají pouze ti, kdo jsou evidováni úřadem práce jako uchazeči o zaměstnání. V případě, že jsou z evidence z nějakého důvodu (ať již proto, že naleznou zaměstnání, nebo z důvodu sankce za porušení podmínek evidence) vyřazeni, ztrácejí na dávky hmotné nouze nárok.

39 O kategorii „zneuživatele dávek“, prostřednictvím které politici legitimizují neoliberální reformy a rozpočtové škrty ve veřejných rozpočtech na sociální výdaje ve Spojených státech amerických, viz například Morgen a Maskovsky (2003), Loic Wacquant (2009, s. 76 - 107), v Irsku Leo Howe (1998).

40 Současná proměna českého systému distribuce (welfare) k systému zásluhovosti (workfare) kopíruje reformy, které probíhaly v západních zemích, jako jsou Francie, Spojené státy americké apod. Čeští politici deklarují, že reformami v oblasti výplaty dávek přivedou nezaměstnané k větší zodpovědnosti a „aktivizaci“. Jak ale dokládá Dubois (2009), ve Francii měl obrat sociální politiky k workfare obrovské důsledky pro nezaměstnané. Ti například kvůli vynechání schůzky s pracovníkem úřadu nesplnili kritéria pro přidělení dávky, byli vyloučeni z evidence úřadů a pozbyli nárok na dávky. Podobně Wacquant (2009) dokazuje, že reformy z roku 1996 v USA měly za následek úbytek počtu příjemců dávek, narostl naopak počet těch, kteří byli pro drobné přestupky a krádeže uvězněni.

kteří parazitují na sociálním systému“ (ODS 2010), jež je asociována s Romy (Abu Ghosh 2011). I když se zdají být tyto figury velmi jasné, jejich obsah jednoznačný, v praxi více zahalují spíše než ozřejmují. Úřednice vyplácející dávky hmotné nouze si totiž nemohly být nikdy dopředu jisté tím, koho budou podezřívat ze „zneužívání dávek“. Stejně tak jednotliví žadatelé nevěděli, kdy na ně padne stín podezření, že dávku nějakým způsobem „zneužívají“.

Administrativní kroky, které vedou k nápravě a/nebo k potrestání žadatelů (kteří dostatečně neinformují o své situaci, užívají peníze z dávek na jiné účely, než byly určené, nebo údajně nežijí podle sdílených hodnot a norem) se pak zdají být politikům i lokálním pracovníkům jako jediné možné východisko. Vznikají tak nová administrativní omezení výplaty sociálních dávek. Dochází k omezování výdajů na sociální politiku a ustavují se restriktivní pravidla přerozdělování peněz z veřejných rozpočtů. Žadatel o dávku se musí vystavit stigmatizujícím situacím. V českém kontextu je například velmi silný étos práce, kterou „si může obstarat každý, jen chtít“. Žadatelé o dávky se v tomto kontextu musí veřejně přihlásit ke statusu nezaměstnaného a vystavit se tak i pochybnostem o své individuální snaze dostat se ze své situace sám – tj. že chce pracovat. Žadatelé navíc musí sdílet své osobní údaje s úřední osobou a tak i částečně zveřejnit to, co je v jiných kontextech bráno jako soukromá záležitost (rodinné, majetkové a ekonomické poměry a situace) a doložit, že jsou dostatečně chudí a zároveň dostatečně aktivní v hledání práce na to, aby se jím zástupci státu zabývali.

Rozpory v pracovních zkušenostech lokálních úředníků

Zásadní strukturální změny jsou utvářeny ve vysoké politice. O státu a státních sociálních politikách však nelze uvažovat jako o dobře koordinovaném monolitu. Pierre Bourdieu ve svých pozdních pracích konceptualizoval fungování moderního státu a státních politik. Stát konceptualizoval jako byrokratické pole, ve kterém se o distribuci veřejných statků vedou vnitřní boje. Byrokratické pole lze podle něj konceptualizovat jako průsečík dvou bojů: jedním je vertikální boj nižších a vyšších úředníků, druhým je boj horizontální mezi institucemi pravé a levé ruky státu.⁴¹ Podle Loíca Wacquanta (2011) lze neoliberální politiky charakterizovat jako odklon priorit z levé (sociální, femininní) ruky státních politik směrem k pravé (disciplinační, maskulinní) ruce státních politik a to skrze dva komplementární procesy. Prvním z nich je „přesun zdrojů, programů a populací“ od sociálních institucí směrem k trestajícím institucím státu, druhým z nich je „kolonizace sociálního systému a veřejných statků technikami a tropy pravé ruky státu“ (tamtéž, s. 8). České reformy systému výplaty dávek jsou příkladem takového prolínání disciplinačních praktik do sociálního systému, stejně jako je jejich zavádění do praxe příkladem soupeření mezi vyššími a nižšími úředníky.⁴²

41 Pierre Bourdieu mluví o pravé a levé ruce státu ve dvou textech (Bourdieu 1998, 1999). V textu *Acts of resistance* (1998) levou ruku státu ztotožňuje s „rozhazovacími“ ministerstvy, která vydávají peníze, která bojují za uchování starých sociálních jistot ve veřejném sektoru, jako jsou zdravotnictví, školství či sociální věci. Pravou ruku státu pak ztotožňuje s technokraty, jako jsou ministerstvo financí, banky aj., pro které jsou dávky kontraproduktivním nástrojem, protože nevedou chudé k individuální zodpovědnosti. V knize *Weight of the world* (Tíha světa) (1999, s. 184) ale také říká, že kontradikce a vzrůstající nesouměřitelnost levé a pravé ruky státu je poplatná vizím a zájmům vyšších úředníků. Nižší úředníci jsou konfrontováni s tím, že mají techniky pravé ruky státu aplikovat do své praxe.

42 Sociologové a antropologové, kteří studovali moderní byrokratické systémy a fungování politik, ukázali, že podstatnou roli sehrávají lokální pracovníci, kteří tyto změny, stanovené vyššími úředníky, překládají do své praxe (například Michael Lipsky (2010 1980, Kingfisher 1996).

Podle francouzského sociologa Vincenta Dubois (2009) vede kolonizace sociálního systému k rozpolcenosti sociální práce lokálních úředníků. Ti jednak sdílí dominující diskurs o chudých a o „zásluhovosti“ či „zneužívání sociálních dávek“, zároveň však jsou vystavováni zkušenostem, které platnost tohoto diskursu a jeho adekvátnost ve vztahu ke konkrétním sociálním situacím žadatelů vyvracejí. Lokální úředníci jsou tak konfrontováni s osobními i s institucionálními rozpory práce s chudými. Potýkají se se skutečností, že nemají dostatečné pravomoci, že nedisponují dostatkem finančních prostředků, které by pomohly žadatelům změnit jejich situaci. Na druhou stranu cítí zodpovědnost za peníze, které distribuují a komu je distribuují a tak činí kroky, kterými si informace o žadatelích ověřují. Obrazně řečeno, právě na jejich bedra dopadá zodpovědnost za mobilizaci a upevňování jednotného a univerzalizujícího morálního řádu (sdílené sady hodnot a přesvědčení o vhodném jednání žadatele o dávky) a vydělování ze sociálního řádu těch, kteří nesplňují kritéria, jimiž úředníci definují, kdo si zaslouží pomoc.

Vyvíjený tlak ze strany vyšších úředníků na pracovníce oddělení hmotné nouze významně determinuje pracovní podmínky a obsah činnosti těchto lokálních pracovníků. Pracovníci nemají vizi kariérní mobility a v současné době reforem ani jistotu svého zaměstnání. Od 1. ledna 2012 se totiž převádí výplata dávek hmotné nouze z městských úřadů na úřady práce. V souvislosti s tím přechází část dosavadních pracovníků na úřad práce, část jich setrvává na sociálních odborech městských úřadů a část jich je propuštěna.⁴³ Sociální pracovníci se tak ocitají mezi „dvěma mlýnskými kameny“. Prvním jsou pracovní-právní vztahy nadřízených a nižších zaměstnanců státu. Druhým je obrovská společenská zodpovědnost, která je na lokální úřednice uvalovaná. Jsou to právě oni, kdo distribuují „státní peníze“ (jak samy říkají) a jsou také tzv. strážci morálního řádu (definují tedy hranice, kdo si pomoc zaslouží a kdo již nikoliv). Individuální situace pracovníků jsou do jisté míry blízké situacím jejich klientů či hrozí, že se ke svým klientům přiblíží ekonomicky a sociálně. Všechny pracovníce v místě mého výzkumu mají sice ukončené středoškolské vzdělání a některé i vysokoškolské či si studium vysoké školy dodělávají, avšak v strukturálně znevýhodněném regionu, kde je míra nezaměstnanosti vyšší, než je celorepublikový průměr, a kde je počet pracovních míst pro vysokoškolsky vzdělaného člověka v oblasti sociální práce omezený, jim nyní hrozí status nezaměstnaného. Někteří sociologové ukazují v takových situacích socio-ekonomické blízkosti, že se tyto sobě blízké skupiny snaží odlišovat a posilovat distinkce a tyto zdůrazňovat. V případě pracovníků hmotné nouze ale stále existují jiné nástroje, kterými mohou pracovníci svou odlišnost realizovat. Přestože jsou si pracovníci vědomy nejistoty své práce a své potenciální socio-ekonomické blízkosti klientům (např. v kontaktu s klienty zdůrazňují, že „co myslíte, já tu možná od nového roku taky nebudu zaměstnaná a tak na tom budu stejně jako vy. Tak se možná potkáme na úřadu práce.“), zdůrazňují svou odlišnost tím, že se uchylují k pravidlům byrokratické práce.

Distinkce pracovníků a klientů

Pracovníci si v průběhu mého výzkumu byly svých nejistot vědomy a o to více se snažily distinkci, která byla mezi nimi a jejich klienty, různými způsoby posilovat. Nástroje, které k po-

⁴³ Pracovníci, které přecházejí na úřady práce, zpravidla poklesnou svými příjmy o jednu až dvě platové třídy, přijdou o osobní ohodnocení a dále o bonusy, ze kterých se těšily jako zaměstnankyně městského úřadu (stravenky, kolektivní smlouvu aj.).

silování svých odlišností měly, však byly omezené. Byly to různé, do značné míry předem stanovené byrokratické postupy, které definují jejich pracovní činnost, ale zároveň je mohou pracovnice užívat tak, aby předešly zpochybnování rozhodnutí o přiznání či nepřiznání dávky konkrétnímu klientovi. Zároveň slouží k tomu, aby jejich rozhodnutí nebylo žadatelem či žadatelkou vnímáno jako arbitrární, založené na libovůli pracovníc. Jinými slovy, tyto postupy mohou pracovnice užívat tzv. ve prospěch svých rozhodnutí. Např. není žádoucí, aby si klient stěžoval na negativní rozhodnutí o dávce, které mu odbor vystaví. Pracovnice se snaží klienty odvrátit od případných stížností na jejich rozhodnutí o dávce a to nejen z toho důvodu, že je s takovým žadatelem administrativně více práce, ale také proto, že v takovém případě se alespoň na chvíli – v jistém smyslu – převrátí hierarchický řád instituce. V případě stížnosti totiž musí vedoucí odboru či pracovnice sama vysvětlovat a dokládat svým nadřízeným (tajemníkoví městského úřadu či kontrolnímu úřadu), z jakého důvodu rozhodla tak, jak rozhodla. Způsoby, kterými se takovým odvoláním vyhýbaly, byly různé – některé pracovnice nechaly žadatele podepsat dokument „rozhodnutí“ o dávce dvakrát a pak pod druhý podpis přidaly razítko s nápisem „vzdávám se práva na odvolání“. Jiné své klienty informovaly o možnosti se odvolat, ale hned je od takového jednání odrazovaly s tím, že je to časově náročná aktivita (úřady mají povinnost odpovědět do třiceti dnů) s předem předvídatelným výsledkem – neúspěchem stěžovatele.⁴⁴

Pracovnice byly vedením odboru instruovány, aby pečlivě sepisovaly „protokoly“, ve kterých mají detailně popsat důvody zamítnutí či snížení dávky tak, aby byly jejich argumenty nenapadnutelné.

Uvedené postupy názorně popisuje zápis z porady vedení sociálního odboru z jednoho z měst, kde jsem prováděla svůj výzkum: „*Rozhodnutí o přeplatku ve věci příspěvku na péči. V prosinci 2010 končil posudek pro příspěvek na péči u pana A. Telefonicky jsem ho kontaktovala, ale jeho manželka mi sdělila, že zemřel. Paní A nesplnila oznamovací povinnost (neoznámila hospitalizaci ani následné úmrtí manžela), došlo k přeplatku na příspěvku na péči za prosinec 2010. Paní A byla pozvána k ústnímu jednání a převzala si rozhodnutí o přeplatku, podepsala uznání dluhu a dohodu o splácení. Přeplatek splácí. Proti rozhodnutí o přeplatku se odvolala, chtěla, abychom jí prominuli částku 8000,- Kč, kterou dluží. K prominutí částky jsme nepřistoupili. Odvolání bylo s průvodním dopisem zasláno na kontrolní úřad. Kontrolní úřad rozhodnutí o přeplatku zrušil a vrátil k novému projednání, jelikož nebyla paní A před vydáním rozhodnutí dána možnost vyjádření se k podkladům rozhodnutí a rozhodnutí nebylo dostatečně odůvodněno. Opatření: psát protokoly o ústním jednání, dát možnost vyjádřit se k podkladům, psát podrobně odůvodnění rozhodnutí.*“ (2011)

Z tohoto úryvku je jasné, že tvorba dokumentů je jednou z klíčových aktivit stanovujících distinkci úřednic a žadatelů o sociální dávky a zároveň technologií, která měla pracovnícím zajistit, pokud možno, ničím nerušený výkon pracovní činnosti. Potřeba precizovat byrokratické záznamy v pracovnících utvrzovala jejich víru ve všeobecně sdílené normy a v oprávněnost užívání úředního jazyka a pravidel (Dubois 2009). Není to jen tvorba dokumentů, kterou pracovnice upevňovaly distinkci mezi sebou a žadateli o dávky. Těto distinkci napomáhalo již

---

⁴⁴ Například z deseti odvolání, do kterých jsem mohla nahlédnout, byl jeden ze stěžovatelů se svou stížností úspěšný. To ale neznamenalo, že se tento stěžovatel domohl zvýšení dávky či jejího přisouzení. Městský úřad byl totiž kontrolním úřadem instruován, aby nesrovnalosti ve spisové dokumentaci doplnil a znovu posoudil. Pracovnice městského úřadu tak učinily a znovu zamítly přiznat tomuto žadateli dávky, tentokrát však již důkladně vysvětlily své rozhodnutí, a tak nabylo jejich rozhodnutí napadnutelné.

uspořádání prostoru a jednání úřednice při kontaktu s klientem. Byly to dveře, pult či praktiky vyplňování formuláře, které pracovnícím pomáhaly zdůraznit hierarchický vztah úředník – klient, který pracovnícím městského úřadu usnadňuje práci. Také informace, které žadatelům poskytovaly, podávaly pracovnice takovou formou, že to byly vždy ony, kdo měl převahu v interakci s žadatelem. Pracovnice totiž svým jednáním s žadatelem do jisté míry determinovaly, zda žadatel setrvá v kontaktu s institucí a dostane dávku hmotné nouze či nikoliv.

Praktiky sociálního šetření v domácnostech, dotazování na informace ohledně majetkových či rodinných poměrů a vyplňování formulářů tak často neměly povahu zjišťování sociálních potřeb žadatele, jak tuto praxi popsala například americká socioložka Lynne Haney (2002). V kontextu individualizovaného sociálního systému zaměřeného na potírání „zneužívání sociálních dávek“ tyto aktivity nabývaly podobu technologií kontroly, kdy úřednice různými prostředky kontrolovaly kvalitu vybavení domácnosti žadatele o dávky, kontrolovaly rodinné vztahy apod. s cílem ověřit si informace, které jí žadatelé o sobě poskytli na městském úřadě. Individualizace a vzrůstající důraz na zodpovědnost za vlastní osud a za chudobu, se kterou se žadatelé potýkají, se tak stávají stále více součástí fenoménu „invence institucionálních technologií nakládání s chudými“ (Dubois 2009).

Ambivalence „zneužívání dávek“ v praxi lokálních úředníků

Pracovnice rozhodovaly, zda uznají či neuznají konkrétního žadatele jako zasluhujícího si sociální dávky. Činily tak s vědomím, že peníze, které distribuují, nemohou být často dostačující pro zajištění výživy domácnosti či jednotlivce, a tak jsou jejich klienti nuceni hledat finanční prostředky jinde, v neoficiální sféře ekonomiky.

[Pracovnice A]: „To existenční minimum je tak nízké, jak s tím vychází? Já bych s těma penězma určitě nevyšla. To nejde jinak, oni si musí někde přivydělávat bokem... Na ale vždyť to je zneužívání dávek, on si někde vedle vydělává a tady ještě pobírá dávku. Tak po těchhle se snažím jít, ale většinou se to nedá dokázat. Kolikrát někoho vidím na stavbě nebo v montérkách a vyrukují na něj, jak to, že dělá na stavbě a mně to nenahlásil. No ale on mi řekne, že si to šel jen dnes zkusit. No co s tím naděláte? Nic neuděláte. Takže já ho stále řeším a vím, že on si někde bokem vydělává a nic s tím nezmůžu.“ (Terénní deník)

Jak je kategorie „zneužívání sociálních dávek“ jasná ve veřejném diskursu, není vůbec jasná v každodenní praxi pracovníc. Ty posuzují majetkové poměry žadatele, jeho rodinnou situaci a ekonomické poměry a jsou nuceny činit rozhodnutí na základě velmi ambivalentních kategorií. Rozhodují například, zda je míra sociální izolace žadatele od jeho / jejich příbuzných a členů rodiny dostatečná. Vždy se totiž posuzuje, zda žadatel nesdílí domácnost ještě s jinými osobami, které by byly zahrnuty do vypočítávaného životního minima a jejichž finanční příjmy by ovlivnily výši vypočítávané dávky. Například když jsou manželé rozvedení a stále bydlí spolu v bytě, mají se považovat za společně posuzované osoby podle zákona o pomoci v hmotné nouzi? Nebo je to jen důsledek socioekonomického nedostatku, který je nutí sdílet byt? A co když bývalý manžel odveze svou ex-manželku pro sociální dávky autem nebo jí pomáhá s nákupem? Dají se již považovat za pár? Musí být bývalí manželé nutně v rozepři nebo si mohou vypomáhat a jaká míra pomoci je ještě společensky únosná? A jak je to v případě, kdy spolu žadatelé žili jako druh a družka a v současné době tvrdí, že již spolu nesdílí domác-

nost? A co když při sociálním šetření v domácnosti muže žádajícího o dávky pracovnice městského úřadu najdou dámskou hygienu? Vzbuzuje to podezření, že muž sdílí domácnost ještě s druhou osobou ženského pohlaví? A lze z takových kusých informací vůbec něco vyvozovat? Pracovnice také rozhodují o prolínajících se sociálních situacích majetného a nemajetného žadatele – je majetný ten, kdo vlastní nějaký pozemek, zahrádku, který ale nikomu nepronajímá či neprodává? A je majetný ten, který bydlí v bytě v osobním vlastnictví? Má se takovému člověku vyplácet dávka nebo má takový žadatel být pronajmout či prodat jinému a pomoci si tak sám? A co když vlastní člověk auto? A co když je auto na člověka jen „napsáno“, ale ve skutečnosti ho užívá někdo jiný? Co pak, zasluhuje si takový člověk dávky hmotné nouze?

Pracovnice rozhodují také o prolínajících se sociálních situacích člověka s přístřeším a člověka bez přístřeší – je bez přístřeší ten, který tvrdí, že nemá kontaktní adresu, protože přespává „kde se dá“? Je bez přístřeší ten, kdo má trvalou adresu na městském úřadě, nepopírá, že příležitostně přespává u svých rodičů, ale zároveň uvádí kontaktní adresu (tedy adresu, kde ho/ ji mohou pracovnice zastihnout při sociálním šetření) v místním lesíku, kde mají postavené stany místní bezdomovci? A co když tvrdí, že je bez přístřeší, a když pracovnice vyjádří svou pochybnost ohledně pravdivosti této informace a poukáže na to, že je žadatel čistý a umytý, tak odpoví, že mu kamarádi nechají jednou týdně vyprat věci u nich doma?

Pracovnice rozhodují také o prolínajících se sociálních situacích zaměstnaného a nezaměstnaného – jak vypadá nezaměstnaný žadatel o dávku? Co když přijde žadatel na úřad v montérkách? A co když přijde dobře oděný? Nestává se tak pro pracovnice podezřelým, že pracuje načerno nebo že má jiné finanční zdroje, než jsou sociální dávky či podpora v nezaměstnanosti? A jak vypadá, že se člověk snaží hledat práci? Většina institucí má nějaká vnitřní pravidla pro to, jak musí žadatelé dokládat svoji aktivitu. Je však žadatel, který sice opakovaně a včas nosí pracovníci lístečky s adresou dvou stejných firem, dostatečně aktivní? A co když žadatel nic nenosí a říká, že sleduje vývěsku úřadu práce?

Rozhodování lokálních pracovníků o zásluhovosti dávek pomoci v hmotné nouzi a případně i o skutečnosti, že je žadatel rozpoznán jako „zneuživatel sociálních dávek“, tak není ani jednoduché, ani jednoznačné. Pracovnice jsou nuceny uplatňovat nástroje, jako je sociální šetření, rozhovor s klientem, ověřování informací apod., jako nástroje sociální kontroly žadatelů o dávku a kategorie „zneuživatele dávek“ tak může být aplikována v podstatě na kohokoliv a kdykoliv. V takových souvislostech si pak nemohou být ani pracovnice městského úřadu, ani žadatelé o dávku pomoci v hmotné nouzi jisti, komu budou v příštím měsíci vyplaceny peníze. Nejistotu příjmů dobře ilustrují záznamy z pozorování, která jsem prováděla na chodbách městského úřadu, kdy žadatelé o dávky čekali před pokladnou na výplatu peněz a vzájemně si komentovali výši financí, které měli dostat.

*„Na chodbě stojí před pokladnou osm lidí s rozhodnutími o výši dávky a ukazují si je navzájem. Jedna paní halasně pro pobavení ostatních říká, že ona si jde pro 50 korun! Ostatní to komentovali slovy, že to má tak na hamburgera, a někteří z nich chtěli její rozhodnutí vidět, protože nevěřili, že dostala jen tolik peněz. Jiná paní se před pracovníci městského úřadu divila, že dostala „tak málo peněz“. Pracovníci úřadu jí bylo vysvětleno, že ačkoliv dostala poslední výplatu od zaměstnavatele v září, její příjem za předešlé tři měsíce se jí i v říjnu počítá jako příjem, a proto dostala jen 1200 korun.“*⁴⁵ (Terénní deník)

Jedna z úřednic oddělení dávek hmotné nouze komentovala rozhodování takto:

⁴⁵ Viz poznámka pod čarou č. 1.

„Když sem přijdou, tak jsou všichni bezproblémoví, ale pak se to všechno ukáže... Tak třeba teď jdu na sociální šetření k paní, která se jeví jako zcela bezproblémová. Žije sama se synem, ale kdo ví, kdo mi brzo ráno otevře dveře? Jestli to nebude třeba její druh v trenkách?“ (Terénní deník)

„De-objektivizované kolektivní kategorie“ sociálních problémů, „zneužívání dávek“ apod. přispívají k „ospravedlnění kontroly“ jako prostředku definování situací a případné finanční pomoci (Dubois 2009), ale neodpovídají ambivalencím, se kterými jsou pracovníce nuceny se při své praxi potýkat. Nejen, že sociální a ekonomická situace žadatelů je úřednicím často nejasná, a tak si ji zjišťují pomocí různých byrokratických postupů, ale také statusy jejich klientů jsou nejasné (hranice mezi zaměstnaným a nezaměstnaným, mezi majetným a nemajetným, mezi člověkem se střechou nad hlavou a člověkem bez přístřeší, hranice mezi vdaným a rozvedeným se prolínají). To vede k tomu, že jsou pracovníce více podezřívavé vůči těm, kteří tvrdí, že jsou nezaměstnaní, nemajetní, rozvedení, a mají tendenci k jejich větší kontrole. Individualizace dávek tak ve výsledku znamená, že na pracovníce odboru hmotné nouze je přenášena odpovědnost za redistribuci peněz chudým a tak skutečnost, zda bude žadatel rozpoznán jako zasluhující si či nezasluhující si dávky, nelze plně předvídat. Výsledkem tedy je, a zde potvrdím tezi Yasara Abu Ghoshe, větší nepřehlednost sociálního systému pro ty, kterým jsou dávky určeny, tedy pro sociálně potřebné. Ti si tak nemohou být jistí tím, do jaké z kategorií zasloužených či nezasloužených chudých spadají, ani výši dávek, a zda vůbec dávky pomoci v hmotné nouzi v aktuálním či následujícím měsíci dostanou.

Literatura:

Abu Ghosh, Yasar (2010): Příspěvek v debatě „Státní dluh - ekonomický problém nebo mocenský nástroj?“, pořádané občanskou iniciativou Proalt. (<http://www.youtube.com/playlist?list=PL18AF2787B9E00AD&feature=plcp>, naposledy navštíveno 4. 1. 2012)

Bourdieu, Pierre (1998): The left hand and the right hand of the state. In: *Acts of resistance: Against the tyranny of the market*. New York: The New Press.

Bourdieu, Pierre (1999): *The weight of the world. Social suffering in contemporary society*. Stanford: Stanford university press.

Dubois, Vincent (2009): Towards a critical policy ethnography: The „undeserving poor“ and the new welfare state. *Critical Policy Studies* 3, 2.

Haney, Lynne (2002): *Inventing the needy: Gender and the politics of welfare in Hungary*. Berkeley: University of California press.

Howe, Leo (1998): Scrounger, worker, beggerman, cheat. The dynamics of unemployment and the politics of resistance in Belfast. *The journal of royal anthropological institute* 4, 3.

Kingfisher, C. P. (1996): *Women in the american welfare trap*. Philadelphia: Penn.

Lipsky, Michael (2010 [1980]): *Street-level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. Russel Sage Foundation

Morgen, Sandra / Jeff Maskovsky (2003): The anthropology of welfare „reform“. New perspectives on U.S. urban poverty in the Post-welfare era. *Annual Review of Anthropology* 32.

MPSV (2008): Práce a sociální politika: Průvodce změnami sociálního systému od 1. ledna 2008.

Radiožurnál (2011): Rozhovor s Jaromírem Drábkem, *Ranní Radiožurnál* 12. ledna 2011.

Slačálek, Ondřej (2011): Rozhovor. Lichvář má funkci vrátného. *Nový Prostor* č. 386.

Wacquant, Loïc (2009): *Punishing the poor. The neoliberal government of social insecurity*. Durham: Duke university press.

Wacquant, Loïc (2011): Three steps to a historical anthropology of actually existing Neoliberalism. *Social Anthropology*, 19, 4 (v tisku).

Kde si nejlépe poradí s nezaměstnaností? Na poště

Linda Sokačová (socioložka, Ekumenická akademie Praha)

I po hrátkách se statistikami, aby nezaměstnanost nevypadala tak vysoká, poslední tři roky nezaměstnaných přibývá. Zákoník práce vypadá na papíře celkem dobře, ale v praxi ho dodržují jen někteří zaměstnavatelé a vypadá to, že většina to není. Někteří z nás jsou nuceni pracovat načerno nebo pololegálně – to je ten systém, kdy je na výplatní pásce minimální mzda a zbytek vám zaměstnavatel doplácí tzv. na ruku. Ano, a je i pravda, že někteří z nás načerno pracovat chtějí. A právě práci načerno se rozhodla řešit současná vládní garnitura v čele s ministrem práce a sociálních věcí Jaromírem Drábkem.

Jedním z nejdůležitějších nástrojů proti černé práci se stal systém DONEZ – docházka nezaměstnaných, který začal fungovat na podzim 2011. Tento systém je však problematický ve všech možných souvislostech.

Vybraní nezaměstnaní mají uloženou povinnost dostavit se na určený Czech Point na České poště. Tam jim je sdělen další termín, kdy tam musí přijít znovu; na poštu musí chodit jednou až dvakrát týdně. Někdy zájemci či zájemkyně obdrží i seznam volných pracovních míst stažených z internetových stránek. Aktivnějšího přístupu se „docházkující“ nedočká.

Chyba už v názvu

I když je cílem systému DONEZ potírání nelegálního zaměstnávání, zaměřuje se pouze na lidi, kteří se nechávají načerno zaměstnávat, tedy ne na ty, kteří nelegálně zaměstnávají. Podle tiskové zprávy MPSV se během prvních dvou měsíců fungování systému ušetřilo 14 milionů korun: „*Kvůli nelegální práci ministerstvo zahájilo 800 správních řízení, což při odejmutí dávek činí úsporu 12,7 milionu korun. Dalších 78 lidí si ihned po zařazení do projektu našlo zaměstnání, to uspořilo na dávkách dalších 1,5 milionu korun.*“ Náklady na celý systém pak byly kolem 4 milionů korun. Ministr to okomentoval slovy, že „*Čistý výnos z projektu je více než 10 milionů korun.*“

Naivní je asi ten, kdo by se domníval, že hlavním cílem práce s nezaměstnanými má být přispět jim k nalezení nového zaměstnání. V podání současné vládní koalice – a to nejen v této oblasti – je to ušetřit a zase o něco zmenšit lidskou důstojnost a sociální práva.

Systém DONEZ je problematický i ve svých dalších souvislostech. Náklady na straně MPSV na provoz systému jsou pro někoho dalšího ziskem. Dnes státního podniku České pošty, do budoucna možná i soukromé České pošty – o její privatizaci se hovoří již delší dobu, především pak ze strany zastánců volného trhu, podle kterých funguje dobře jen to, co vykonává soukromý subjekt. Proč MPSV neinvestuje do rozvoje aktivní politiky zaměstnanosti na úřadech práce, proč neinvestuje do projektů zaměřených na vznik nových pracovních míst, aby nezaměstnaní nemuseli procházet nesmyslnou kontrolou, ale – pokud chtějí – mohli získat peníze na svůj život důstojnou cestou? Možná proto, že sociální jistoty nemají v neoliberali-

smu místo, a možná také proto, že každý, kdo požaduje podporu z veřejných peněz od státu, je považován za parazita – a to nejen politickou reprezentací.

Další téměř šokující věcí je, že DONEZ je financován z Evropského sociálního fondu (ESF). Webové stránky ESF v České republice uvádějí, že „*Hlavním posláním ESF je rozvíjení zaměstnanosti, snižování nezaměstnanosti, podpora sociálního začleňování osob a rovných příležitostí se zaměřením na rozvoj trhu práce a lidských zdrojů.*”

Logicky uvažující člověk by z tohoto popisu usuzoval, že by se projekt financovaný z těchto zdrojů na potírání práce načerno měl zaměřovat především na posilování inspektorátů práce, které mají ve své gesci kontrolní činnost zaměstnavatelů, odhalování porušování pracovně-právní legislativy nebo antidiskriminačního zákona. Odborníci a odbornice působící v oblasti trhu práce upozorňují na to, že špatnému výkonu inspektorátů se nelze v podstatě divit, protože nedisponují dostatečným počtem financí, lidí a odborných kapacit. Správní řízení by se pak nemusela vést jen s lidmi, kterým často k přežití nezbyvá nic jiného než pracovat načerno, ale s těmi, kteří načerno zaměstnávají a degradují pracovní podmínky v České republice.

Navzdory probíhající a narůstající ekonomické krizi se vláda nevěnuje vytváření pracovních míst, ale represí proti nezaměstnaným. A to v situaci, kdy je podle kvalifikovaných odhadů zneužíváno asi 0,35 % vydaných sociálních dávek. Většina lidí, kteří ztratili práci, si navíc v minulosti hradila příspěvek na státní politiku zaměstnanosti a proti nezaměstnanosti byla pojištěna. Nemalé procento lidí, kteří práci nemohou najít, je na trhu práce diskriminováno – z důvodu svého věku, pohlaví, etnicity nebo zdravotního stavu. Nevidím tedy jediný důvod, proč by měli být trestáni podruhé – nedůstojným a samoučelným hlášením na Czech Pointech České pošty, které je jim stejně k ničemu. Troufám si říct, že těch 78 zaměstnaných lidí za první dva měsíce provozu DONEZ není s určitostí výsledkem tohoto opatření. Že jde o nesmyslný a samoučelný systém s cílem dalšího ochromování veřejných služeb, dokazují i zkušenosti nezaměstnaných zařazených do systému DONEZ. Lepší, nebo spíš horší, tečku na konec článku si nemůžete přát.

„Bylo mně sděleno, že kdybych náhodou měla v době termínu na poště přijímací pohovor, musím si od potencionálního zaměstnavatele vyžádat potvrzení, že jsem u něj byla, a to pak předložit úřadu práce. Přesně tohle mne ale z přijímacího řízení předem diskvalifikuje. Tohle nám říkala i personalistka v motivačním kurzu při rekvalifikaci.” (nezaměstnaná v systému DONEZ)

„Na schůzce na úřadu práce mi bylo oznámeno, že jsem se dostavila na poštu dříve, než jsem měla a to o 75 minut. I přesto, že jsem doložila řádnou omluvenku ze školy. Takže jsem splnila to, že jsem se dostavila na poštu, a ještě jsem stihla jít do školy, a přesto jsem podle úřadu práce porušila zákon. Bylo mi oznámeno, že mám čekat na Vaše vyjádření, zda uznáte, že jsem pochybila nebo ne. Na tomto závisí, jestli mě z úřadu práce vypíšou či ne. V příloze Vám zasílám potvrzení o uzavření smlouvy s Českou poštou na brigádu, kterou jsem si sama našla. Paní na úřadu práce mi opět tvrdí, že musím docházet na projekt DONEZ a zároveň do práce i za předpokladu, že práci ztratím díky tomuto projektu. Paní zprostředkovatelka nezaslala ani jednou žádnou nabídku na Czech Point.” (z dopisu nezaměstnané v systému DONEZ)

Vyšlo v *Deníku Referendum*.

Drábkovy reformy – cesta k nevolnictví

Lukáš Němec (politolog, člen Iniciativy ProAlt)

Na začátku dubna tohoto roku zveřejnil Evropský statistický úřad aktuální údaje o nezaměstnanosti v Evropské unii.⁴⁶ V lednu roku 2012 vyšplhala nezaměstnanost v eurozóně na své historické maximum 10,8 %. V celé Evropské unii se nezaměstnanost pohybovala na 10,2 %, což znamená 24,5 milionů lidí bez práce. Co tato čísla znamenají?

Kupříkladu to, že v České republice je bez práce přibližně 542 000 lidí, přičemž počet nabízených volných pracovních míst je okolo 36 000 a na jedno volné pracovní místo tak připadá 15 uchazečů, kteří jsou registrováni na Úřadech práce ČR. Je tedy jasné, že ne každý, kdo by chtěl pracovat, práci najde.

Většina nezaměstnaných jsou lidé, kteří pracovat chtějí, práci si aktivně hledají, ale nemohou ji sehnat v důsledku mnoha příčin, které sami neovlivní, jako je například věk, pohlaví, zdravotní stav či etnicita. Svou roli hraje i nedostatečná podpora ze strany státu v aktivní politice zaměstnanosti, například systém rekvalifikací, tvorba nových pracovních míst, odborné poradenství či jiná opatření na trhu práce. Současná vládní koalice ale má jasné vysvětlení nezaměstnanosti. Ti, kdo jsou nezaměstnaní, pracovat nechtějí nebo si „oficiální“ práci nehledají, pracují načerno a zároveň jsou vedeni jako uchazeči o zaměstnání, což jim umožňuje setrvávat v systému sociálních dávek. Sociální reforma z pera ministra Drábka si vytyčila za jeden z cílů s tímto negativním „přístupem“ nezaměstnaných k práci bojovat, a to konkrétně dvěma cestami.

První z nich je systém DONEZ neboli DOcházka NEZaměstnaných, který je zaměřen na práci načerno. Systém DONEZ spočívá v tom, že náhodně vybraní nezaměstnaní, u kterých je podle neveřejných interních postupů Ministerstva práce a sociálních věcí podezření, že zneužívají sociální systém, jsou vyzváni, aby se v určitý čas, který náhodně vybere počítačový systém, dostavili na Czech Point České pošty. Při této návštěvě je jim sdělen další náhodný termín, kdy se mají dostavit příště. Nezaměstnaní v systému DONEZ tuto návštěvu Czech Pointu absolvují jednou až dvakrát týdně, a právě to jim má bránit v jejich potenciálním vykonávání nelegální výdělečné činnosti. Pokud se nezaměstnaný nedostaví vůbec či se zpožděním na povinnou návštěvu Czech Pointu a posléze nedoloží řádnou omluvenku, hrozí mu sankční vyřazení z evidence Úřadu práce ČR nejméně na 6 měsíců.

Odvážím se říci, že tento nový systém nemá žádné klady. Podle Jaromíra Drábka ovšem pozitivem je, že tento systém od svého zavedení na podzim roku 2011 „přinesl daňovým poplatníkům čistou úsporu ve výši 140 milionů korun.“⁴⁷ Tato úspora vznikla odebráním sociálních dávek těm, kteří nelegálně pracovali, případně se nedostavili v určeném termínu na Czech Point. Co ale ministr Drábek tolik neakcentuje, je smlouva s Českou poštou, která systémem

46 Eurostat. (2012) Euro area unemployment rate at 10.8 %. Eurostat [online] February 2012. Dostupné z http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-02042012-AP/EN/3-02042012-AP-EN.PDF [cit. 6. dubna 2012].

47 Drábek, Jaromír. (2012) DONEZ není nezákonná buzerace. TOP09 [online] 2. dubna 2012. Dostupné z <http://www.top09.cz/co-delame/medialni-vystupy/drabek-donez-neni-nezakonna-buzerace-9474.html> [cit. 6. dubna 2012].

DONEZ administruje. Podle Akčního spolku nezaměstnaných „smlouva s Českou poštou byla podepsána začátkem září 2011 na dobu dvou let. Za toto období by mělo projektem projít zhruba 170 000 nezaměstnaných a pošta na nich vydělá podle smlouvy 233 720 100,- Kč.“⁴⁸ Úspora je tedy hodně věcí úhlu pohledu. Odebrání sociálních dávek ve správním řízení těm, kteří jsou sankčně vyřazeni z evidence uchazečů o zaměstnání, je ale krátkozraký úspěch. V mnoha případech se totiž vůbec nepřihlíží k tomu, že práce načerno je mnohdy jediná možnost, jak si jedinci a nízkopříjmové rodiny žijící pod hranicí chudoby mohou zajistit alespoň minimální prostředky k přežití. Anna Šabatová a mnozí jiní zastávají názor, že z morálního hlediska by práce načerno měla být akceptovatelná a v důsledku by tak měla být dekriminlizována. Studie také ukázaly, že odebrání sociálních dávek je následně doprovázeno růstem drobné kriminality. Ideologie škrťů a šetření za každou cenu tak mnohdy společnosti přináší v dlouhodobém horizontu spíše vyšší náklady, například na potírání negativních jevů spojených s chudobou.

Negativa systému DONEZ jsou mnohá a začínají u toho, že ony náhodné termíny znesnadňují nezaměstnaným, ať prakticky či časově, hledání nové práce nebo zabraňují jakémukoli plánování pracovních pohovorů a jiných osobních aktivit dopředu. Existuje sice možnost, že při souběhu pracovního pohovoru a nutnosti navštívit Czech Point má nezaměstnaný možnost požádat o odklad povinného hlášení na poště, ale tento odklad musí být poté doložen potvrzením o absolvování pracovního pohovoru, který podepisuje potenciální zaměstnavatel. To se ale v mnoha případech stává diskriminujícím, neboť pokud hypoteticky připustíme, že systém DONEZ je určen především těm, kteří jsou předběžně podezřelí ze zneužívání sociálního systému, domysleme si, zda onen zaměstnavatel dá přednost někomu, kdo je takto stigmatizován.

Nezaměstnaní jsou systémem DONEZ bezdůvodně kriminalizováni a veřejně označováni za parazity společnosti, která na ně musí platit ze svých daní. Co naplat, že podle sociologa Ondřeje Lánského je zneužíváno přibližně pouhých 0,35 % všech sociálních dávek (více v příspěvku *Kdo zneužívá sociální dávky*), a rétorika zneužívání přichází vhod vládnoucí koalici jako prostředek vyvolávání nenávisti vůči nezaměstnaným. To má za cíl jediné, a to varovat ty, kteří práci ještě mají, aby si stůj co stůj drželi svá pracovní místa, a to i za cenu porušování pracovně-právních závazků ze strany zaměstnavatele nebo přistoupením na méně kvalifikované pozice.

Systém DONEZ ve svém celkovém návrhu ani nejde k jádru problému, pro který byl navržen. Pokud nezaměstnaní mají chodit na poštu, aby se ztížila jejich možnost nelegální práce, nic nezabraňuje tomu, aby se nezaměstnaný pracující načerno domluvil se svým zaměstnavatelem, aby ho na povinnou docházku na poštu uvolnil. Tento příklad ukazuje, že DONEZ je zcela slepý k těm, kteří nelegálně zaměstnávají. Iniciativa ProAlt zdokumentovala mnohé příklady, kdy vůbec podmínkou přijetí do zaměstnání je souhlas s budoucí prací načerno.

Linda Sokačová ve svém článku pro *Deník Referendum* s názvem *Kde si nejlépe poradí s nezaměstnaností? Na poště* upozorňuje na další a zároveň nejproblematictější část systému: „[...] DONEZ je financován z Evropského sociálního fondu (ESF). Webové stránky ESF v České republice uvádějí, že, hlavním posláním ESF je rozvíjení zaměstnanosti, snižování nezaměstnanosti, podpora sociálního začleňování osob a rovných příležitostí se zaměřením na rozvoj

---

48 Richerová, Jana. (2011) DONEZ aneb Drábkův Obchod s NEZaměstnanými. Akční spolek nezaměstnaných [online] 9. prosince 2012. Dostupné z <http://www.akcnijspolek.estranky.cz/clanky/analyzy-a-media/donez-aneb-drabkuv-obchod-s-nezaměstnanými.html> [cit. 6. dubna 2012].

trhu práce a lidských zdrojů.“⁴⁹ Systém DONEZ je tedy financován z prostředků na aktivní politiku zaměstnanosti, což vyvolává zajímavé otázky. Může být bráno za aktivní politiku zaměstnanosti to, že pracovník na poště vytiskne nezaměstnanému papír s nabídkou aktuálních volných pracovních míst, která si dotyčný nezaměstnaný může najít a vytisknout sám? Pokud aktivní politika zaměstnanosti znamená předcházení a aktivní snižování nezaměstnanosti, jak obtěžující docházka na poštu podporuje tyto cíle? Nejenže Česká republika vydává z veřejných rozpočtů na aktivní politiku zaměstnanosti velice malé procento, ale navíc aktivní politiku zaměstnanosti přetváří na dozorující a trestající mechanismus, který nezaměstnané kontroluje, sankcionuje, ale to poslední, co dělá, je aktivní práce s nezaměstnaným a jeho brzkou integraci v rámci trhu práce.

Pokud je systém DONEZ podle posledních vyjádření ombudsmana Pavla Varvařovského nezákonný, jelikož nemá oporu v zákoně o zaměstnanosti, další novinka od 1. ledna 2012, kterou ministr Drábek připravil ve svém boji proti nezaměstnaným, nemá oporu ani v tom nejzákladnějším dokumentu České republiky, a to v Listině základních práv a svobod. Jedná se o novelizaci zákona o pomoci v hmotné nouzi, konkrétně pasáže vztahující se k institutu veřejné služby. Ta znamená, že nezaměstnanému může být „nabídnuto“ vykonávat veřejnou službu, čímž se rozumí práce pro obce nebo další subjekty, zejména v oblasti zlepšování životního prostředí, práce v oblasti kulturního a sportovního rozvoje a sociální péče, v rozsahu až 20 hodin týdně. Za výkon veřejné služby nenáleží odměna, a pokud je ona „nabídka“ ze strany Úřadu práce ČR dotyčným odmítnuta, hrozí mu sankční vyřazení z evidence uchazečů o zaměstnání (evidován bude moci být znovu až po 6 měsících) a následná ztráta podpory v nezaměstnanosti. U lidí, kteří již nemají nárok na podporu v nezaměstnanosti, tedy dlouhodobě nezaměstnaných, odmítnutí veřejné služby znamená úplné odnětí dávek v hmotné nouzi. V obou případech je následkem to, že stát, potažmo úřad práce, přestává platit zdravotní pojištění po dobu, kdy jsou dotyční jedinci vyřazení z evidence uchazečů o zaměstnání. Podle ministra Drábka budou na veřejnou službu zařazováni zejména dlouhodobě nezaměstnaní z důvodů udržení pracovních návyků a socializace nebo jedinci, kteří jsou vedeni v evidenci uchazečů o zaměstnání opakovaně. Je však třeba si uvědomit, že možnost bezhlavého posílání dlouhodobě nezaměstnaných na veřejnou službu má své limity. Pokud beru za bernou minci fakt, že veřejná služba bude taktéž uskutečňována v tzv. pomáhajících profesích, musí si ministr Drábek uvědomit, že tyto profese vyžadují poměrně vysoké nároky na komunikační schopnosti, sociální inteligenci nebo psychickou vyrovnanost. Netvrdím, že toto dlouhodobě nezaměstnaní nemají, je však alarmující, když se vládní garnitura domnívá, že profese, které vyžadují určité vzdělání a dlouhodobou praxi, může dělat kdokoli bez podrobnějšího zkoumání předpokladů a schopností a navíc bez možnosti výběru.

Veřejná služba, jak jsem řekl výše, je v rozporu s Listinou základních práv a svobod, ve které je jasně řečeno, že nikdo nesmí být podroben nuceným pracím nebo službám (čl. 9), a každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek (čl. 30). To znamená, že nikdo nesmí na nikom vymáhat práci pod pohrůzkou jakéhokoliv trestu, ani práci, ke které se dotyčná osoba nenabídla dobrovolně. Znamená to zároveň, že nikomu nemůže být zcela odepřena podpora v hmotné nouzi, jelikož na ni má z Listiny základních práv a svobod právo. Zavedení institutu veřejné služby musí být

49 Sokačová, Linda. (2011) Kde si nejlépe poradí s nezaměstnaností? Na poště. Deník Referendum [online] 19. prosince 2012. Dostupné na <http://denikreferendum.cz/clanek/12131-kde-si-nejlepe-poradi-s-nezamestnanosti-na-poste> [cit. 6. dubna 2012].

chápano jako zavedení nucených prací, které jsou v rozporu s ústavním pořádkem ČR i s mezinárodními smlouvami, které se na ČR vztahují.

Iniciativa ProAlt se snažila ve svém nedávném happeningu *Jarní úklid – Veřejná služba* upozornit na negativní konsekvence veřejné služby. Na tomto happeningu se svým projevem vystoupil i prof. Potůček, který mj. uvedl: „Po listopadu 1989 byl uplatněn princip sociálního pojištění proti ohrožujícím událostem – včetně nezaměstnanosti. Součástí sociálního pojištění byl – a stále je – příspěvek na politiku zaměstnanosti. Ten má kryt část úslých pracovních příjmů do doby, než si takto postižený občan sežene jiné zaměstnání, a zároveň financovat aktivní politiku zaměstnanosti, která mu má dopomoci k novému pracovnímu uplatnění.“⁵⁰ Současné pojetí veřejné služby ale princip sociálního pojištění ruší, protože podporu v nezaměstnanosti bude moci podmiňovat vykonáváním veřejné služby. Na to ale stát, ani nikdo jiný, nemá nárok. Pokud byl placen příspěvek na státní politiku zaměstnanosti minimálně po dobu jednoho roku v posledních dvou letech, tak dotyčný, u kterého pojistná událost nastala, v tomto případě nezaměstnanost, má prostě bezpodmínečný nárok na výplatu podpory v nezaměstnanosti.

Dalším problémem je to, že veřejná služba vytlačuje veřejně prospěšné práce, za které ovšem nezaměstnaným náleží mzda. Pokud může být veřejná služba vykonávána v rozsahu až 20 hodin týdně, což se rovná polovičnímu úvazku, proč za ni nenáleží spravedlivá odměna? Je smutnou skutečností, že české odbory prosazují práva zaměstnanců, ale o nezaměstnaných se zatím mnoho nezmiňují. Přitom každý zaměstnanec je taktéž potenciálně nezaměstnaným a odbory by tuto jednoduchou rovnici měly více vnímat.

Konečným problémem, který je zatím v rovině hypotéz, je, pro koho budou nezaměstnaní veřejnou službu vykonávat. V původním zákoně o pomoci v hmotné nouzi byla veřejná služba definována jako služba v „záležitostech, které jsou v zájmu obce“. Nová definice rozšiřuje veřejnou službu tak, že může být rovněž záležitostí jiných subjektů. V podstatě současné právní nastavení veřejné služby umožňuje posílat nezaměstnané na veřejnou službu i v zájmu komerčních subjektů, jako je IBM či Škoda Auto.

Vyšlo v časopise *Solidarita*.

---

50 Sokačová, Linda. (2011) Kde si nejlépe poradí s nezaměstnaností? Na poště. Deník Referendum [online] 19. prosince 2012. Dostupné na <http://denikreferendum.cz/clanek/12131-kde-si-nejlepe-poradi-s-nezamestnanosti-na-poste> [cit. 6. dubna 2012].

Na Pražské škole alternativ se podílejí:

Ekumenická akademie Praha

Občanské sdružení Ekumenická akademie Praha (EAP) je nevládní nezisková organizace, která je aktivní od roku 1995 a zaměřuje se na otázky sociální spravedlnosti, udržitelného rozvoje, vztahů církve a společnosti, a ve významné míře otázkami vztahů Severu a Jihu. Záměrem akademie je vytvářet fórum pro otevřenou diskusi o těchto otázkách a to v široké spolupráci s partnerskými institucemi doma i v zahraničí. EAP se věnuje vzdělávání dospělých a mládeže formou přednášek, studijních pobytů, seminářů, konferencí, kampaní a publikační činnosti. Od roku 2004 EAP provozuje velkoobchod se spravedlivě obchodovaným zbožím (fair trade), má vlastní obchod a prodává fairtradové zboží prostřednictvím internetu. Výnosy z obchodních aktivit slouží k financování vzdělávacích programů. V roce 2005 EAP realizovala rozvojový projekt v Zambii, který zajistil z obnovitelných zdrojů elektrifikaci školy a zdravotního střediska.

EAP iniciovala českou koalici Milostivé léto (Jubilee Czech), zaměřenou na oddlužení chudých zemí; je členem Ekumenické asociace akademií a laických center v Evropě (Oikosnet), evropské sítě EURODAD (European Network on Debt and Development), organizace World Fair Trade Organisation, zakládajícím členem Českého fóra pro rozvojovou spolupráci (FoRS), Asociace pro Fair Trade, kampaně Česko proti chudobě, národní koalice Social Watch a podílí se na práci několika dalších evropských sítí nevládních organizací a spolupracuje s desítkami organizací doma i v zahraničí.

Pro zahraniční partnery organizuje studijní cesty a pobyty v Praze a České republice. Pro domácí veřejnost a organizace všeho druhu nabízíme semináře, školení, přednášky a prezentace. Blíže informace o aktuálních tématech naší práce naleznete na našich webových stránkách.

Kontakt:

Ekumenická akademie Praha

Sokolovská 50

186 00 Praha 8

Tel.: 272 737 077 (fax a záznamník), 272 733 044

Email: ekumakad@ekumakad.cz

Web: www.ekumakad.cz

Ekumenická
Akademie
Praha

Fair & Bio

obchod s fair trade zbožím

Provozujeme maloobchod s produkty fair trade (kávou, čajem, čokoládou, kořením aj.), fair trade rukodělnými výrobky a dalším zbožím.

Fair&Bio obchod, Sokolovská 29, Praha 8 – Karlín (u metra Florenc)

Otvírací hodiny: pondělí - pátek 11.00 – 19.00

Tel.: 222 222 561

Fair trade zboží je také možné zakoupit v internetovém obchodě obchodního družstva Fair & Bio: www.fair-bio.cz

Alternativa Zdola

Globální ekonomická krize prvního desetiletí 21. století signalizuje hluboké problémy systému, který čerpá omezené přírodní zdroje bez valného ohledu k regeneračním schopnostem naší planety, vyrábí stále více zboží pro uměle vyvolávané potřeby a přitom systematicky zadlužuje konečné spotřebitele, nebývale rozšiřuje příjmovou a majetkovou nerovnost mezi lidmi a odsouvá stále více lidí na okraj společnosti. Domníváme se, že tyto dlouhodobé problémy systému nebudou odstraněny obnovou hospodářského růstu, ale jejich řešení bude vyžadovat zásadní úpravy modelů ekonomických a společenských aktivit. Z těchto důvodů je nutné, aby se občané stali spolutvůrci potřebných změn, nespolehali se pasivně na politiky, ale aktivně navrhovali, zkoušeli a zaváděli přijatelné alternativní postupy.

V České republice existuje velké množství organizací a hnutí, které se zabývají teoretickým i praktickým rozvojem alternativního systému zdola. Úsilí o změnu je však často dílčí a roztržité, a proto se domníváme, že je na čase tyto různé aktivity propojovat, spojovat síly a spolupracovat na solidární a všestranně prospěšné bázi. Jedním z našich cílů je proto vytvoření propojené sítě organizací různého typu. Mohou to být družstva, ekologická, genderová či duchovní hnutí a další iniciativy a místní organizace politických stran, jedno však budou mít společné - hledají alternativy k současnému neudržitelnému systému a spoléhají přitom na aktivity zdola. Tato pestrá síť zahrnuje i spolupráci se zahraničím (s prvními kontakty na Slovensku, v Německu a Rakousku).

Stavíme na hodnotách, jimiž jsou především:

- svoboda vyjádřená v možnosti skutečného výběru životních cest, včetně nekonzumního způsobu života,
- rovnost, kterou ale neztotožňujeme s rovnostářstvím,
- přímá demokracie, neboť se domníváme, že lidé jsou dostatečně způsobilí na to, aby o společných záležitostech mohli rozhodovat sami,
- spolupráce a solidarita jako nezbytné podmínky pro rozvoj místní samosprávy a komunitního života,
- spravedlnost, která je podmínkou fungující spolupráce,
- udržitelnost veškerých, nejen ekonomických aktivit a
- tvorba a ochrana životního prostředí, tvořící základní rámec našeho uvažování.

Institucionální základ pro společnost, která by mohla naplňovat takové cíle, vidíme v samosprávné síti občanských komunit, spolupracujících nejen na úrovni ekonomické, ale i politické a kulturní. Neznamená to však, že chceme předkládat nějaký jediný správný vzor k následování - naopak v různorodosti a pestrosti vidíme sílu naší sítě.

Jde nám především o to, aby stávající organizace či hnutí vystupovaly z izolace a navazovaly spolupráci jak mezi sebou, tak především s obcemi a nabízely jim odborné a organizační zázemí pro potřebné změny. Pokud takováto spolupráce odstraní duplicity, shromáždí potřebnou odbornou kapacitu, propojí ty, kdo umí, i ty, kdo potřebují pomoc, dosáhne synergického efektu a může významně urychlit rozvoj „zdola“ a vrátit občanům zájem o věci obce a větší podíl na politickém rozhodování.

Kontakt:

Email: info@alternativazdola.cz

Web: www.alternativazdola.cz

Eurosolar – národní sekce evropského sdružení pro obnovitelné zdroje

Základním úkolem a cílem této organizace je úplná náhrada současně používané fosilní a jaderné energie obnovitelnými zdroji energie.

Evropská organizace má v současnosti 14 národních sekcí. Byla založena v roce 1988 iniciativou politika SPD Hermanna Scheera, který byl prezidentem této organizace až do své smrti 14. října 2010. V dubnu 2011 byl jmenován posmrtně čestným prezidentem Eurosolaru. Evropská platforma vydává čtvrtletník Solarzeitalter, který má náklad 4000 kusů.

V roce 2001 inicioval Eurosolar založení Světové rady pro obnovitelné zdroje (WCRE) a s touto organizací stál u zrodu světové mezivládní organizace IRENA (International Renewable Energy Agency), která sdružuje vlády cca 140 zemí.

Evropská platforma Eurosolaru uděluje každoročně již více jak 15 let několik Evropských slunečních cen v oblastech projektů obnovitelné energie, měst a obcí iniciativních v zavádění obnovitelné energie, jednotlivcům, firmám i společnostem za jejich úsilí ve věci zavádění, výzkumu a podpory obnovitelných zdrojů.

Vedle těchto aktivit se Eurosolar podílí na mnohých konferencích – například:

- Evropská konference „Sluneční energie v architektuře a urbanistice“
- Mezinárodní konference o skladování obnovitelné energie - IRES
- Konference o biomase: “Zemědělec jako energetický a surovinový hospodář“
- Konference “Městské podniky s obnovitelnými zdroji“.

Česká sekce byla založena v roce 2000, podepsala evropský statut, který ukládá národním sekcím mít ve svém programovém prohlášení cíl úplné náhrady soudobého energetického systému obnovitelným, a od té doby stále vyvíjí činnost v tomto smyslu. Česká sekce se zabývá především propagací obnovitelné energie na školách. Za poslední čtyři roky bylo uspořádáno přes sto přednášek v různých městech České republiky, převážně na gymnáziích, fakultách i na setkáních různých spolků a sdružení či na různých kulturních událostech.

Česká národní sekce má živé a navštěvované stránky, na nichž jsou uveřejňovány překladové články z časopisu Solarzeitalter, původní články a krátké zprávy ze světa a z domova týkající se ochrany klimatu, obnovitelných zdrojů, přírodních materiálů a další témata vždy s odkazy na původní zdroje.

Eurosolar vydává memoranda na základě aktuálního dění v politice obnovitelných zdrojů, zveřejňuje je na svých stránkách a zasílá je politikům do Parlamentu ČR.

Posledních jedenáct let uděluje české sluneční ceny vždy ve dvou kategoriích – v kategorii slunečního činu (projekty, výzkum, inovace...) a v oblasti slunečního slova (politická a mediální podpora) obnovitelných zdrojů energie.

Organizace pracuje na dobrovolné bázi nízkorozpočtovým způsobem a zásadně nepřijímá žádné granty od velkých energetických firem ani od ministerstva průmyslu a obchodu. Předsedou rady sdružení je Milan Smrž, který je rovněž viceprezidentem evropské asociace.

Kontakt:

Eurosolar

Truhlářská 11

110 00 Praha 1

Tel.: +420 222 314 564

Email: info@eurosolar.cz

Web: www.eurosolar.cz

www.eurosolar.org

Masarykova demokratická akademie

Masarykova demokratická akademie, o. s. je sociálnědemokratickým think-tankem, institucí popularizující hodnoty sociální demokracie, pořádající debaty, semináře a školení.

Funkci ředitele MDA vykonává od podzimu 2011 bývalý předseda české vlády a ČSSD Vladimír Špidla. Předsedou Představenstva MDA byl v únoru 2011 na tříleté funkční období zvolen místopředseda ČSSD Lubomír Zaorálek.

MDA vznikla v roce 1896 za účasti tehdejšího vůdce sociální demokracie Josefa Steinera a pozdějšího prvního československého prezidenta Tomáše G. Masaryka. V letech vlády KSČ byla její činnost přerušena. Až do roku 2009, kdy byla přejmenována, existovala jako Masarykova dělnická akademie.

MDA spolupracuje mimo jiné s německou politickou nadací Friedrich-Ebert-Stiftung, Evropským hnutím v ČR nebo Ekumenickou akademií. Ve spolupráci s FES pořádá mimo jiné školení pro začínající sociálně demokratické politiky a političky Akademie sociální demokracie.

Kontakty:

Masarykova demokratická akademie, o. s.
Hyberská 7, 110 00 Praha, CZ
+420 224 223 757
www.masarykovaakademie.cz
www.akademiesocdem.cz

ProAlt

Iniciativa pro kritiku reforem a na podporu alternativ ProAlt sdružuje lidi všech profesí, generací i názorů. Odmítá necitlivé plošné škrtky a reformy v oblasti důchodů, zdravotnictví, sociální a rodinné politiky, pracovního práva, školství, vědy a kultury, tak jak jsou připravovány současnou vládní koalicí. Chce těmto škrtkům aktivně čelit.

Krátkodobým cílem ProAlt je zastavit nebo aspoň zmírnit reformy v těchto oblastech. Naším dlouhodobým cílem je vytvářet sebevědomou, aktivní, solidární a všestranně udržitelnou společnost.

Činnost jsme zahájili v srpnu 2010 zveřejněním prohlášení „Společnost se škrtnout nedá“. V národním i mezinárodním měřítku hájíme sociální spravedlnost, souměřitelnost ekonomického postavení společenských vrstev a skupin, ekologickou udržitelnost, solidaritu života na planetě a demokracii jako praktickou možnost každého občana ovlivňovat svůj život i věci veřejné. Odmítáme nárůst sociálních a ekonomických nerovností, ekologickou bezohlednost, privatizaci veřejného prostoru, statků a služeb a odsouvání občanů do role těch, kdo bezmocně přihlížejí rozhodování uzavřených elit.

Organizujeme se v pracovních skupinách, které sledují a řeší problematiku jednotlivých reforem a důležitých oblastí veřejné politiky. Debaty v tematických oblastech a jejich výsledky se snažíme propojovat. Kromě dlouhodobější práce na reformních tématech reagujeme i na aktuální politické události (například jmenování Romana Jocha poradcem premiéra).

Působíme odborně i aktivisticky. Pracujeme na analýzách vládních návrhů, dáváme je do kontextu evropského a světového vývoje a usilujeme o formulaci alternativ. Publikujeme v médiích a veřejně vystupujeme. Rozdáváme letáky a organizujeme petice. Pořádáme konference, demonstrace, happeningy a přímé akce. Vítáme ve svých řadách každého, kdo se chce postavit reformám připravovaným současnou vládou. Způsobů, jak to činit, je mnoho, a každý může v ProAltu najít své místo a roli.

Věříme, že společnost se škrtnout nedá.

Kontakt:

Jiří Šteg (tel.: 721 299 739, jiri.steg@proalt.cz)

Ondřej Lánský (tel.: 605 983 616, ondrej.lansky@proalt.cz)

Tereza Stöckelová (tel.: 777 591 994, tereza.stockelova@proalt.cz)

Web: www.proalt.cz

Socialistický kruh – SOK

Socialistický kruh - SOK - je občanské sdružení rozvíjející levicové myšlení a umění jako prostředek hledání alternativ k současnému ekonomickému, politickému a ideologickému systému. SOK se snaží propojovat filosofii, sociologii, politologii, ekonomii, umění a usiluje o všestranné vzdělávání. Pokouší se oživit myšlenku socialismu jako svobodné a spravedlivé společnosti navzdory její diskreditaci minulým režimem. SOK pořádá přednášky, konference, workshopy a vyvíjí publikační činnost.

SOK se v první řadě orientuje na otázky obecného teoretického významu, jako je např. vztah mezi ekonomikou a demokracií, charakteristika kapitalismu 20. století a globalizace, povaha současných světových krizových tendencí. Naše teoretické úsilí je též zaměřeno na hledání demokratických alternativ k současnému neoliberalně kapitalistickému světovému řádu s jeho krizovými tendencemi. Vycházíme ze západních levicových teorií a společensko-vědních analýz s cílem vyvodit z nich závěry, vztahující se k palčivým otázkám dnešní doby. Věnujeme se západním levicovým autorům, jako je Harvey, Sweezy, Wallerstein, Baran, Arrighi, Mandel, Dumenil, Lévy, Cockshott, Cottrell. Jsou to vesměs autoři, jejichž dílo je u nás stále takřka neznámé. Překlady textů ze západní levicové teorie a další materiály zveřejňujeme na naší internetové stránce (<http://sok.bz>).

Pokoušíme se rovněž západní levicové myšlení zpřístupnit širší veřejnosti. Za tím účelem byla založena edice SOK, v níž dosud vyšlo na deset titulů.

Uvědomujeme si, že levice dnes nemá jasné a přesvědčivé odpovědi na naléhavé problémy současného světa. SOK se nechce omezovat jen a pouze na rovinu čistě teoretickou, nýbrž si též klade otázky týkající se současné světové i české politiky, postavení levice v dnešním světě a v naší zemi a dlouhodobého levicového programu.

Kontakt:

Email: sok@sok.bz

Web: <http://sok.bz>

Česká koalice Social Watch

Social Watch je mezinárodní síť občanských organizací usilujících o vymýcení chudoby a jejích příčin, o ukončení všech forem diskriminace a rasismu, o zajištění spravedlivé distribuce bohatství a naplňování lidských práv. Social Watch prosazuje mír, sociální, ekonomickou, environmentální a genderovou spravedlnost a zdůrazňuje právo každého člověka nežít v chudobě.

Síť Social Watch vznikla v roce 1995 s cílem nezávisle sledovat dodržování závazků, přijatých na konferenci Organizace spojených národů o sociálním rozvoji v Kodani v roce 1995 a na Konferenci o ženách v Pekingu v témže roce. Na těchto konferencích bylo poprvé definováno odstranění chudoby a rovnost pohlaví jako společný celosvětový cíl – jeden z hlavních vedle míru a lidských práv.

Social Watch vydává každoroční zprávy o pokroku a nedostatcích v boji proti chudobě a za rovnost mužů a žen (většina lidí žijících v chudobě jsou ženy). Výroční zprávy se staly první stálou monitorovací iniciativou v oblasti sociálního rozvoje a rovnosti pohlaví na národní úrovni a poprvé spojily tato dvě témata v nadnárodním měřítku.

Social Watch vyzývá vlády, OSN a mezinárodní organizace k odpovědnosti za naplnění národních, regionálních a mezinárodních závazků k vymýcení chudoby.

Česká koalice Social Watch vznikla v roce 2008 a hlavními tématy, na která se zaměřuje, jsou:

Chudoba a sociální práva
Rozvojová spolupráce
Genderová spravedlnost
Životní prostředí
Migranti a menšiny

Členy české koalice Social Watch jsou: Ekumenická akademie Praha, Gender Studies, Fórum 50 %, Trast pro ekonomiku a společnost, NESEHNUTÍ, Masarykova demokratická akademie, Eurosolar.

Další informace a publikace ke stažení naleznete na
www.socialwatch.cz
www.ekumakad.cz/cz/projekty/social-watch
www.socialwatch.org

V současné době koordinuje českou koalici Social Watch Ekumenická akademie Praha.

Kontakt:
Ekumenická akademie Praha
Sokolovská 50,
186 00 Praha 8
Tel./fax: 272 737 077
Email: karolina@ekumakad.cz
Web: www.ekumakad.cz

Nadace Rosy Luxemburgové

Nadace Rosy Luxemburgové – Rosa Luxemburg Stiftung (RLS)

Varšavská kancelář RLS – regionální kancelář pro střední a východní Evropu

Nadace Rosy Luxemburgové se obecně zabývá politickým vzděláváním. Ideově je blízká německé politické straně DIE LINKE, která má vlastní frakci ve Spolkovém sněmu. Sídlo nadace se nachází v Berlíně, kde působí od roku 1990.

Nadace spolupracuje s mnoha partnery po celém světě. Od roku 2003 existuje regionální kancelář ve Varšavě, která má na starost následující země: Polsko, Českou republiku, Estonsko, Litvu, Lotyšsko, Slovensko a Maďarsko. Regionální kancelář pro střední a východní Evropu podporuje projekty, které se věnují otázkám integrace v rámci Evropské unie, sociální spravedlnosti a rovného postavení.

Další odkazy:

Varšavská kancelář RLS: www.rls.pl

Centrála nadace RLS v Berlíně: www.rosalux.de/stiftung.html

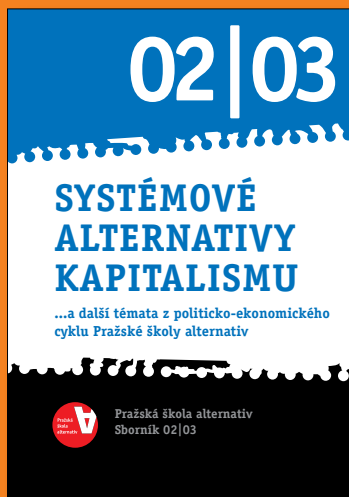
Sborník Pražské školy alternativ číslo 02/03 vyšel pod názvem **SYSTÉMOVÉ ALTERNATIVY KAPITALISMU ...a další témata z politicko-ekonomického cyklu Pražské školy alternativ.**

SYSTÉMOVÉ ALTERNATIVY KAPITALISMU

- **Analýza současné krize: základní náčrt nového systému**
Ilona Švihlíková (Alternativa Zdola)
- **Alternativní – komunitně orientované směry rozvoje**
Miroslav Kerouš (Alternativa Zdola)
- **(Kontra)revoluční změny v soudobém kapitalismu: Od zrušení osobní závislosti pracovníka, přes participaci, k jeho emancipaci nebo k novému nevolnictví?**
Vlasta Hábová
- **V předvečer nových revolucí**
Michael Hauser (Socialistický kruh)
- **Mír na počátku civilizace**
Tomáš Tožička
- **Pacifismus**
Petr Macek

KONSPIRAČNÍ TEORIE

- **Úvod do problematiky konspiračních teorií (přehled s četnými příklady)**
Daniel Solis
- **Šidítka konspiračních teorií**
Michael Hauser (Socialistický kruh)
- **Konspirační teorie – podstata a efekty**
Vladimír Prorok

Sborník si můžete objednat na adrese Ekumenické akademie Praha, Sokolovská 50, 180 00 Praha 8 nebo na e-maile karolina@ekumakad.cz. Publikaci si můžete také vyzvednout osobně v obchodě Ekumenické akademie Praha Fair & bio, Sokolovská 29, Praha 8 – Karlín. Jen 100 metrů od stanice metra Florenc. Otevřeno každý pracovní den od 11.00 do 19.00.

Pražská škola alternativ, podporovaná finančně Nadací Rosy Luxemburgové, nabízí v pravidelných intervalech přednášky, semináře a workshopy k aktuálním politickým, kulturním, ekologickým a ekonomickým tématům. Akce se konají každé pondělí mimo prázdnin od 18:00, místo konání DIVUS, jižní křídlo, Bubenská 1, Praha 7 (budova bývalých Elektrických, později dopravních, podniků, nad stanicí metra Vltavská, vchod od magistrály).